

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

שמעון-ארז בלום*

בקיץ 1945 נעצרו עשרים חברי מחתרת האצ"ל באדמת שוני והועמדו לדין בפני בית דין צבאי בריטי באשמת החזקת נשק ותחמושת ללא היתר חוקי. פרשה זו, הנודעת כחשיבותה ובשם "העשרים משוני" בהיסטוריוגרפיה הרוויזיוניסטית, היא מקרה בוחן במאמר לתופעה המומשגת בספרות המחקר כפרדיגמת עריכת דין ציבורית-לאומית (National-political cause lawyering). פרדיגמה זו שעניינה, בין היתר, רתימת עריכת הדין לשינוי הסטטוס קוו הפוליטי, באה לידי ביטוי בפרשה בהתנהלות הסנגורים מקס זליגמן ומקס קריצ'מן, אשר היו חלק מאליטה של עורכי דין יהודים ציבוריים-לאומיים בתקופת המנדט הבריטי. מעמדת מוצא זו, המאמר בוחן את מערכת היחסים המורכבת בין שני עורכי הדין לבין הלקוח (הנאשמים ומפקדת האצ"ל) ובין עורכי הדין לבין בית הדין הצבאי. הטיעון המרכזי העולה מכך הוא כי בפרשת "העשרים משוני" כמקרה בוחן של עריכת דין ציבורית-לאומית עיצבו זליגמן וקריצ'מן באופנים שונים קו הגנה ייחודי שהיה בגדר שלב מעבר קצר במשפטי האצ"ל מקו הגנה משפטי קונבנציונלי לקו פוליטי מלא בתנאים מסוימים והיווה ניסיון לשלב בין שניהם. קו זה היה ביטוי מורכב לתמרון של עורכי הדין הציבוריים-הלאומיים בין הלקוח לבין הזירה השיפוטית הצבאית דאז. מכאן אף ניתן ללמוד על היחס האמביוולנטי של האצ"ל למשפט ולפעילות עורכי הדין, לעומת יחסן של מחתרות ה"הגנה" והלח"י.

א. מבוא. ב. עריכת דין ציבורית-לאומית. ג. משפטם של "העשרים משוני"; 1. מעצר וגיבוש קו ההגנה; 2. פרשת התביעה; 3. פרשת ההגנה; 4. נאום הסיכום של זליגמן; 5. סיום הפרשה. ד. סיכום: עריכת דין ציבורית-לאומית וייצוג אנשי האצ"ל.

* מרצה בבית הספר למשפטים והמחלקה למנהל ומדיניות ציבורית, המכללה האקדמית ספיר. המאמר מבוסס על חלק מעבודת הדוקטורט: שמעון-ארז בלום השתלבותם של עורכי-דין יהודים במאבק הציוני בשנים 1938–1947 בפלשתינה-א"י (עבודת דוקטורט, אוניברסיטת תל-אביב – הפקולטה למשפטים, 2012). העבודה נכתבה בהנחיית נטע זיו ורון חריס. אני מבקש להודות לשניהם על הנחייתם המסורה ומעוררת ההשראה. ברצוני אף להודות למשתתפי הסמינר המחלקתי בבית הספר למשפטים במכללה האקדמית ספיר על הערותיהם המועילות לגרסה קודמת של המאמר.

א. מבוא

באחד מימי חודש אוקטובר 1945 נשא הסנגור מקס זליגמן נאום סיכום במשפט שנערך בפני בית הדין הצבאי בחיפה שבו, בין היתר, יצא בחריפות נגד החוקים שבגינם הועמדו חברי מחתרת האצ"ל (ארגון צבאי לאומי) שאותם ייצג על החזקת נשק ותחמושת ללא היתר חוקי. הוא הציג את הטענה כי אמצעי לחימה אלו נדרשים להצלת שארית הפליטה מגיא ההריגה באירופה:

“There is something greater than mere local legislation. There is the voice of conscience and humanity, and the conscience of the Jewish people will not permit that their suffering brothers and sisters should continue remain in peril of their lives and they not lift a finger or do everything possible to rescue them, if necessary by breaking the law and even by restoring to the use of arms”¹.

היה זה שיאו של אחד מהמשפטים הצבאיים הארוכים ביותר שנערכו בארץ-ישראל המנדטורית לנאשמים חברי מחתרת ציונית והידוע בהיסטוריוגרפיה הרוויזיוניסטית כפרשת “העשרים משוני”. פרשה זו תשמש במאמר מקרה בוחן לבחינה תאורטית וביקורתית של השתלבותם המורכבת של עורכי דין במאבק הלאומי-הציוני בזירה המשפטית המנדטורית. נבחן את היחסים בין עורכי הדין לבין הלקוח (הנאשמים ומפקדת האצ"ל) ובין עורכי הדין לבית הדין הצבאי. המשפט שהיווה את לב הפרשה נמשך כחודשיים (מיום 18.9.1945 ועד ליום 16.10.1945). יש לגביו, בין השאר, תיעוד – מפרוטוקולים של בית הדין הצבאי ותיעוד של עדויות בעל-פה של חלק מהנאשמים.² ההגנה המשפטית על הנאשמים בפרשה (מלבד שני נאשמים שלא היו מיוצגים) נעשתה על ידי עורך דין מקס (מרדכי) זליגמן ועמו עורך דין מקס (מרדכי) קריצ'מן, מי שהיה באותה העת עורך דין שכיר במשרדו. זליגמן, יליד וולס, היה מקורב לזאב ז'בוטינסקי ולחוגים הרוויזיוניסטיים בארץ ולבעלי תפקידים בממשל הבריטי.³

1 עמ' 22 לפרוטוקול הדיון מיום 11.10.1945 בעניין Yehuda Benzenberg and 19 Others. ניתן למצוא בארכיון מכון ז'בוטינסקי (להלן: מ"ז) ח 13 – 32/3 (להלן: פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945). ראו גם שמעון-ארז בלום השתלבותם של עורכי-דין יהודים במאבק הציוני בשנים 1938–1947 בפלשתינה-א"י (עבודת דוקטורט, אוניברסיטת תל-אביב – הפקולטה למשפטים, 2012).

2 בארכיון מ"ז מצוי פרוטוקול של מרבית הישיבות בבית הדין. ראו שם. כמו כן, קיימת באותו התיק לעיל תמצית מלאה של כל מהלך המשפט, כפי שנרשמה על ידי נשיא בית הדין הצבאי – President's Record of The Proceedings (להלן: תמצית הנשיא). כמו כן, כותב המאמר ערך ראיונות עם שישה מהנאשמים: משה לוי, יהודה הר-ציון (בנצנברג), גדעון הר-ציון (בנצנברג), תמיר פלג (קופ), ברכה שומרון (בירנבוים) ודבורה שפירא-רותם.

3 בשנת 1931 זליגמן נעשה המזכיר של אגודת “זכותנו” אשר הקים יחד עם כמה מראשי התנועה הרביזיוניסטית בארץ-ישראל במטרה לשמור על הזכויות שניתנו ליהודים בהתאם לכתב המנדט ולהצהרת בלפור. זליגמן אף ניהל פעילות ציבורית נגד תקנות ההגנה (חירום) ושיתף פעולה עם נשיאות הצ"ח (ההסתדרות הציונית החדשה הרביזיוניסטית) בלונדון ובארץ, במאבק ציבורי על דעת הקהל באנגליה בעניין זה. המאבק כלל פרסום מאמרים וניסיון לערב ארגונים למען זכויות אדם. זליגמן אף היה מקורב חברתית לצמרת השלטון הבריטי בארץ ובכלל זה לשופטים

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

לאחר שרכש את השכלתו המשפטית בבית הספר המנדטורי "שיעורי משפט", נעשה זליגמן ברכות הזמן לאחד הסנגורים הבולטים במשפטים הצבאיים שבהם הועמדו לדין חברי מחתרות האצ"ל והלח"י. קריצ'מן היה עורך דין בראשית דרכו אז. בנערותו היה חבר בתנועת הנוער הרוויזיוניסטית בית"ר. לימים הוא רכש את השכלתו המשפטית באוניברסיטת לונדון.⁴ באותה התקופה החלה הסלמה כוללת בין היישוב לשלטון הבריטי שבאה לשיאה לתקופה קצרה בשיתוף פעולה של כל המחתרות הציוניות ("ההגנה", האצ"ל והלח"י) נגד השליט הבריטי שאוחדו זמנית ב"תנועת המרי העברי" ופעלו נגד סמלי שליטה בריטיים.⁵ הבריטים הגיבו, בין היתר, בשימוש גובר והולך בתקנות ההגנה שהתקבלו במקורן בשנת 1936 כאמצעי להתמודדות מהירה עם המרד הערבי הגדול (מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט בהיסטוריוגרפיה הציונית) ושמכוון אף הוקמו בנובמבר 1937 בתי דין צבאיים.⁶ עם המשך ההידרדרות במצב הביטחוני בארץ, הלכו התקנות והחמירו בענישה ובהיקף האיסורים, והדבר גרר, בין השאר, ביקורת חריפה מצד גורמים בקהילה המשפטית היהודית אשר ראו בכך פגיעה קשה בזכויות אדם.⁷ במשך אותו זמן דבק ארגון ה"הגנה" בקו ההגנה משפטי קונבנציונלי בניהול המשפטים

ולתובעים. ראו מ"ז ח' 1/2/13; יצחק גוריון פרקליטיהם של לוחמי חירות 14–16, 22–24 (התשל"ג); GIDEON CORNFELD & ZION LIBERATED, THE LIFE AND TIMES OF MAX SELIGMAN, ; C.B.E 40 (1990).

4 גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 24–25; ריאיון עם עורך דין מקס קריצ'מן (26.1.2003). יש לציין כי לאחר חזרתו ארצה מלימודיו באנגליה, קריצ'מן לא הצטרף כחבר בתנועה הרביזיוניסטית ואף לא לאצ"ל. עם זאת, הוא נעצר שלוש פעמים בחשד לחברות באצ"ל. ערב קום המדינה הצטרף קריצ'מן באופן רשמי לשורות האצ"ל. ראו גם הארגון הצבאי הלאומי בישראל: אוסף מקורות ומסמכים כרך ג 683–689 (אברהם אלפסי עורך, 1994).

5 כך למשל אחד מהמבצעים היה בפיצוץ מסילות הרכבת הממשלתית במספר מקומות בארץ ("ליל המסילות"). התנועה התקיימה מחודש נובמבר 1945 עד יולי 1946. ראו יהודה סלוצקי ספר תולדות ההגנה כרך ג 854–905 (בן-ציון דינור עורך, 1973); דוד ניב מערכות הארגון הצבאי הלאומי כרך ד 179–186, 277–288 (1973).

6 תקנות ההגנה (בתי משפט צבאיים), 1937 ע"ר 737, תוס' 2, 950; תקנות ההגנה (שעת חירום), 1945, ע"ר 1442 תוס' 2, 855. לגבי תכלית התקנות ראו למשל את דברי היועץ המשפטי לנציגי הסתדרות עורכי הדין היהודים, שנפגשו עמו. הדברים הובאו במכתב חוזר מס' 4 לכל חברי המועצה הארצית של ההסתדרות מיום 14.6.1946, הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצ"מ) A 417/11. יש לציין כי קודם להקמת בתי הדין, התחולל ויכוח על נחיצותם בין הדרג הצבאי שתמך בכך למול בכירים בממשל האזרחי בארץ שהסתייגו מחשש לפגיעה ביחסים עם הנתונים. ראו יגאל אייל האינתיפאדה הראשונה: דיכוי המרד הערבי על ידי הצבא הבריטי 1936–1939 (1998) 317–320.

7 לגבי ההחמרה ראו למשל עבירת החזקת נשק שהעונש המרבי בגינה הוחמר ממאסר עולם למיתה ס' 8א(ג) לתקנות ההגנה (תיקון מס' 10), 1937, ע"ר 737 תוס' 2, 947. לעומת ס' 58(ג) לתקנות ההגנה (שעת חירום), 1945, לגבי עבירות נוספות ראו למשל ס' 84(א)(1) לתקנות ההגנה (שעת חירום), 1945, שהטיל עונש מרבי של 10 שנים על השתייכות לארגונים לא חוקיים ("התאחדויות בלתי מותרות") העוסקים בהסתה לבוז או איבה כלפי הממשלה הבריטית או הממשל המנדטורי או הנציב העליון. בנוגע לביקורת, יצחק אולשן שהיה עורך דין ידוע בתקופת המנדט ולימים נשיא בית המשפט העליון קבל למשל על כך כי לסניגור היו מוסרים רק כתב אישום בצירוף תמצית קצרה של הוכחות הקטגוריה. הסיכוי לקבל מידע רב יותר ולראות את התיק לפני המשפט היה תלוי ביחסים שנקמו בין הסניגור לקטגור. ראו יצחק אולשן דין ודברים: זיכרונות 145, 150–151 (1978). ראו גם את ביקורתו של דב יוסף, היועץ המשפטי של הסוכנות היהודית ולימים שר

הצבאיים שנערכו לחבריו תוך שהנאשמים הכירו בסמכות השיפוטית הבריטית והיו מיוצגים על ידי עורכי דין. לעומת זאת, מחתרת הלח"י החלה, ככלל, לנקוט מקיץ 1944 ואילך קו פוליטי מלא שלפיו הנאשמים לא היו מיוצגים על ידי עורכי דין ונשארו הצהרות פוליטיות תוך כפירה בעצם הסמכות הבריטית להעמידם לדין. לעומת ה"הגנה" והלח"י, המצב באצ"ל היה מורכב יותר. עד פרשת "העשרים משוני" קו ההגנה היה משפטי ואילו לאחר פרשה זו, מרבית המשפטים נוהלו בקו פוליטי אך בהתאם לשיקולים שונים. בפרק השני במאמר ארחיב על ההתייחסות של המחותרות לעורכי הדין ולזירה המשפטית.

עמדת המוצא של המאמר מורכבת משני יסודות. היסוד הראשון הוא כי עורכי הדין זליגמן וקריצ'מן היו שייכים לאליטה ייחודית של עורכי דין עצמאיים ושכירים שפעלו בפרט בזמן העשור האחרון לקיומו של המנדט הבריטי בארץ-ישראל, בשירות המחותרות היהודיות וארגונים ציוניים חשובים אחרים כדוגמת קרן קימת לישראל (קק"ל). על פעילות זו שאני מכנה "מחתרת יורידית", מושג שטבע עורך דין אהרון בן-שמש בנוגע לעורכי הדין בשירות קק"ל,⁸ ארחיב בחלק הבא במאמר. היסוד השני של עמדת המוצא של המאמר והמשתלב ביסוד הראשון הוא שאת פעילות "המחתרת היורידית" יש, להערכתי, לבחון כעיסוק בעריכת דין ציבורית-לאומית (National-political cause lawyering). שמה הנפוץ של פרדיגמה זו בספרות המחקר היא cause lawyering, אך לטעמי יש מקום להוסיף לה את התיאור National-political באופן שאני מתרגמה לעברית ל"עריכת דין ציבורית-לאומית" בשל ההקשר של מאבק לאומי.⁹ פרדיגמה זו עניינה לפי ספרות המחקר, בין היתר, ברתימת עריכת הדין לשינוי הסטטוס קוו הפוליטי ובהגנה על הסובלים ממנו.¹⁰ כפי שאפרט בפרק השני של המאמר, בפרדיגמה זו

המשפטים: דב יוסף השלטון הבריטי בארץ ישראל: פרשת כשלוננו של משטר 222–223 (1948).
אף הסתדרות עורכי הדין היהודים בארץ-ישראל יצאה כנגד התקנות. ראו נטע זיו מי ישמור על
שומרי המשפט? עורכי דין בישראל בין מדינה, שוק וחברה אורחית 55 (2015) (להלן: זיו מי
ישמור על שומרי המשפט?).

8 אהרון בן-שמש "המחתרת היורידית בתקופת 'הספר הלבן'" נתיב ההגשמה: קובץ לכבוד יוסף
וייץ ליובלו השישים 157 (הוצאת הקרן הקימת לישראל, התש"י).

9 יש לציין כי המונח "Cause Lawyering" מאפשר שימושים שונים תלוי הקשר, כגון עריכת דין
ציבורית-חברתית או ציבורית. ההקשר של מאמר זה הוא פעילות משפטית לאומית. בנוסף, בחרתי
בתרגומה של נטע זיו למושג "Cause Lawyering" – "עריכת דין ציבורית" או "עריכת דין
חברתית-ציבורית", תוך התאמתו להקשר הלאומי. ראו זיו מי ישמור על שומרי המשפט?, לעיל
ה"ש 7, בעמ' 91. כמו כן, קיימים בספרות המחקר מונחים אנגליים אחרים לאותה פרקטיקה של
עריכת דין שהמניע המרכזי בה הוא שינוי חברתי או פוליטי כגון "Public Interest Lawyers" או
"Political Lawyers". ראו נטע זיו "עריכת דין לשינוי חברתי בישראל: מבט לעתיד לאחר שני
עשורי פעילות" מעשי משפט א 19, 19 (2008); Thomas M. Hilbink, *Cause Lawyering: Political Commitments and Professional Responsibilities*, 29 L. & Soc. Inq. 657 (2004)
(Book Review).

10 Austin Sarat & Stuart Scheingold, *An Introduction, in CAUSE LAWYERING, POLITICAL COMMITMENTS AND PROFESSIONAL RESPONSIBILITIES* 4 (Austin Sarat & Stuart Scheingold
eds., 1998); נטע זיו "עריכת דין למען מטרה ציבורית – מיהו הציבור? מהי המטרה? דילמות
אתיות בייצוג משפטי של קבוצות מיעוט בישראל" משפט וממשל ו 129, 129–143 (2000)
(להלן: זיו "עריכת דין למען מטרה ציבורית").

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

קיימים כלים, הבחנות ותובנות מחקריות הרלוונטיים לגבי הזיקות בין המקצוע המשפטי לבין מאבק פוליטי.

לאור עמדת המוצא בדבר "המחתרת היורידית" ועריכת הדין הציבורית-הלאומית, טענתי היא שפרשת שוני היא אתר חשוב ומעניין לבחינת פועלם של עורכי הדין זליגמן וקריצ'מן כעורכי דין ציבוריים-לאומיים. באותה פרשה נקטו עורכי הדין זליגמן וקריצ'מן אסטרטגיה של קו הגנה ייחודי שהיה בגדר שלב מעברי בן קו משפטי לקו פוליטי, ולמעשה ניסיון לשלב בין השניים. קו זה היה ביטוי מורכב לתמרון של עורך הדין הציבורי-הלאומי בין הלקוח לבין הזירה השיפוטית הצבאית דאז. בקו ההגנה לצד טיעונים משפטיים קונבנציונליים וייצוג על ידי עורכי הדין, היו טיעונים של זליגמן ש"מתחו" את קו הגבול המשפטי לעבר הפוליטי (ואולי אף חצו אותו במובן מסוים) וכן היו הצהרות הנאשמים שכללו תכנים פוליטיים מובהקים. שני הנאשמים במשפט לא יוצגו על ידי עורכי דין. בנוסף ובהמשך לכך, ניתן להבחין ביחס האמביוולנטי של האצ"ל למשפט. כך למשל עיון בטקסטים המשפטיים מגלה כי בחלק מהצהרות הנאשמים במשפט, השתמש האצ"ל ברטוריקה משפטית מובהקת תוך קריאת תיגר (אך ללא כפירה ישירה) על הלגיטימיות של עצם תקפותה של מערכת המשפט הצבאית אשר במסגרתה התקיים ההליך. יחס זה למשפט ולפעילות עורכי הדין זליגמן וקריצ'מן ניתן למקם לעומת יחסן של מחתרות ה"הגנה" והלח"י כמצב ביניים, שכן ארגון ה"הגנה" נקט קו הגנה קונבנציונלי, ואילו הלח"י השתמש, כאמור, בקו הגנה פוליטי.

המאמר מכיל ארבעה פרקים. הפרק השני דן בעריכת דין ציבורית-לאומית בזירת המאבק הציבורי בבריטים וכולל קווי מתאר עיקריים של פרדיגמת עריכת דין ציבורית-לאומית, ה"מחתרת היורידית" ויחסן של שלוש המחותרות הציבוריות לעורכי הדין ולזירה המשפטית. לאור המבוא והפרק השני של המאמר, אנסה להסביר בפרק השלישי הדין בפרשת "העשרים משוני" את המצב הייחודי שנוצר בה ואת חשיבותה להבנת עריכת דין ציבורית-לאומית. לשם כך הפרק השלישי מכיל דיון בסדר כרונולוגי בפרשה לפי חמשת שלביה העיקריים: מעצר וגיבוש קו ההגנה; פרשת התביעה; פרשת ההגנה; נאום הסיכום של זליגמן וסיום הפרשה. הפרק הרביעי והמסכם במאמר יציג את התובנות העיקריות שעלו מניתוח הפרשה כמקרה בוחר לעריכת דין ציבורית-לאומית וימקם אותן בהקשר הכולל של יחסי המחותרות הציבוריות למשפט ולעורכי הדין אותה עת.

ב. עריכת דין ציבורית-לאומית

לעריכת דין ציבורית כקטגוריה אנליטית שני מאפייני ליבה עיקריים: האחד – עיסוק בעריכת דין השמה לה למטרה לקרוא תיגר על חלוקת הכוח והמשאבים הקיימת בעניין מסוים והאחר – מחויבות עצמית למטרה זו.¹¹ מושג עריכת הדין הציבורית (בהקשר החברתי), פותח והתעצב

11 בשנים האחרונות אף הוצע, בין היתר, ליישם את הפרדיגמה של Cause Lawyering לגבי שופטים ולגבי עורכי דין העובדים בשירות המדינה. ראו Justin Hansford, *Cause Judging*, 27 GEO. J.

עבור פעילות של עורכי דין מהשמאל בארצות-הברית משנות השישים של המאה העשרים ואילך. עם זאת, ניתן, להערכתי, ליישמו בשינויים מחויבים גם על פעילות עורכי הדין זליגמן וקריצ'מן בפרשת "העשרים משוני".¹²

בספרות המחקר יש הבחנה רווחת בין שני אבות טיפוס – קטבים – על פני רצף העיסוק המשפטי בעריכת דין ציבורית-לאומית הנמתח מבין שניהם. אבות טיפוס אלו ישמשו אותי לבדיקת התנהלותם של עורכי הדין זליגמן וקריצ'מן. הראשון הוא עורך הדין המשפטי (Legalistic cause lawyer): היוצא מנקודת הנחה כי יש לעשות שימוש בכללים, באסטרטגיות ובמוסדות משפטיים כדבר לגיטימי. הדגש בעבודתו הוא על ליטיגציה. לעורכי דין אלו אין בהכרח מטרה של שינוי פוליטי מערכתי.¹³ למעשה, מטרתם היא אכיפת שלטון החוק והגשמת זכויות האדם בגבולות ובמסגרת כללי השיטה הקיימת.¹⁴ אב הטיפוס השני הוא עורך הדין הרדיקלי (Radical cause lawyer): עבודתו נעשית בו זמנית בכמה מישורים: המדיה, האדמיניסטרציה, החקיקה, מוסדות שיפוטיים ובקרב הציבור הרחב.¹⁵ הפוליטיזציה של עריכת הדין על ידו עניינה הזדהות גלויה עם המחויבות לסדר היום הפוליטי של הלקוח, יותר מאשר הזדהות עם זכויות, ליגליזם ומשפט חוקתי כמטרות בפני עצמן. סולידריות זו עשויה להביא להעדפת המטרה על פני אילוצים משפטיים ואתיים ואפילו העדפתה על פני האינטרסים של הלקוחות עצמם. במילים אחרות, עורכי דין הנוטים לאב טיפוס זה עלולים "לחצות את הקווים" ולבצע עברות פליליות או אתיות על מנת לשרת את הלקוח או את המטרה הפוליטית שעבורה הם נאבקים.¹⁶ בפרשות אחרות שבחנתי היו מקרים של עורכי דין ציבוריים-לאומיים שעברו על החוק למען המטרה והלקוח.¹⁷

בנוגע לשני אבות הטיפוס כאחד שיינגולד כותב, כי עורך הדין הציבורי (ובענייננו הציבורי-הלאומי) עומד בפני הכרעה בשתי שאלות אסטרטגיות בנוגע למיקומו ביחס למשפט ולמדינה: הראשונה – האם עליו לפעול במסגרת הגבולות המוסכמים של עריכת הדין או עליו לעסוק

LEGAL ETHICS I (2014); Douglas NeJaime, *Cause Lawyers Inside the State*, 81 *FORDHAM L. REV.* 649 (2012).

12 בדומה למה שנעשה בספרות המחקר, למשל לגבי עורכי דין שפעלו בתקופת וישי בצרפת הכבושה בעת מלחמת העולם השנייה. ראו Liora Israel, *From Cause Lawyering to Resistance: French Communist Lawyers in the Shadow of History (1929–1945)*, in *THE WORLDS CAUSE LAWYERS MAKE: STRUCTURE AND AGENCY IN LEGAL PRACTICE* 147 (Austin Sarat & Stuart Scheingold eds., 2005).

13 Sarat & Scheingold, לעיל ה"ש 10, בעמ' 7; זיו "עריכת דין למען מטרה ציבורית", לעיל ה"ש 10, בעמ' 140.

14 Stuart Scheingold, *Cause Lawyering and Democracy in Transnational Perspective: A Postscript*, in *CAUSE LAWYERING AND THE STATE IN A GLOBAL ERA* 382, 386 (Austin Sarat & Stuart Scheingold eds. 2001); STUART A. SCHEINGOLD & AUSTIN SARAT, SOMETHING TO BELIEVE IN: POLITICS, PROFESSIONALISM AND CAUSE LAWYERING 18–19 (2004).

15 שם, בעמ' 387.

16 שם, בעמ' 386–387. יש לציין כי לא הכול תמימי דעים עם טיפולוגיה זו. ראו למשל Hilbink, לעיל ה"ש 9.

17 כך למשל בפרשת חבר האצ"ל דב גרונור זיף עורך הדין קריצ'מן חתימה של העותר על גבוי ייפוי כוח של עתירה שהוגשה לבג"ץ. ראו בלום, לעיל ה"ש 1, בעמ' 151.

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

בפעילות פוליטית או לתמוך בפעילות פוליטית של אחרים? השאלה השנייה – האם עליו לטפח יחסי קרבה עם מוסדות המדינה או השפעה בקרב מוסדות המדינה, או שמא עליו לשמור על איתנות בהם ועל עמדת יריבות כלפיהם? שתי השאלות הן בליבתו של עיסוקו של עורך דין ציבורי, ומהן נגזרות דרכי פעולה משפטיות ואחרות. השאלות הללו מובחנות רק תאורטית. בפועל, הן משולבות זו בזו. מידת הקרבה למדינה משפיעה במידה ניכרת על ההתנהלות המשפטית והפוליטית של עורך הדין ובכלל זה האסטרטגיות המשפטיות שהוא נוקט; ולהפך, דרכי ההתנהלות משפיעות על מידת הקרבה למדינה. המענה לשתי התשובות הוא תוצר של העמדה המקצועית של עורך הדין, היינו כיצד הוא מבין את האילוצים והאפשרויות (שהם בעיקרם תוצרי הכוחות המופעלים העומדים בפניו). עמדה זו מגובשת לאור שני אבות טיפוס, שציינתי לעיל.¹⁸

יש אף לזכור כי ניתוח פעילותם של עורכי דין ביחס לאותם שני אבות טיפוס ומיקומם על פני אותו רצף הנמתח ביניהם הוא מורכב. כך למשל ניתן למצוא עורכי דין שנטו לעבר אב טיפוס משפטי, אך אחד מהם נטה אליו יותר מאשר השאר, והדבר ניכר מאינדיקציות שונות בהתנהלותו במקרה מסוים.¹⁹ הנטייה עצמה לעבר אב טיפוס כזה או אחר ומידתה ניתנות להסבר אפוא לאור מכלול של גורמים, ובכלל זה זהות הלקוח וציפיותיו מעורך הדין ועמדתו המקצועית וכן מחויבותו האידאולוגית.

בהקשר זה יש להבין, כי חלק מעורכי הדין הנוטים לאב הטיפוס המשפטי מזדהים במידה כזו או אחרת עם הלקוח ועם מטרותיו לעומת הניטרליות המוסרית המצופה מעורכי הדין לפי האתיקה המקובלת.²⁰ יש אף לזכור כי מכלל עורכי הדין בזירה המשפטית המנדטורית הייתה ציפייה לנהוג כ-"officer of the court" אשר משמעותו הבסיסית היא האמון המיוחד שרוחש בית המשפט לעורכי הדין מתוך היותם חלק ממשרתי מערכת המשפט על מנת שייסעו בעדו להביא לביורר האמת בהליך השיפוטי. כל זאת, בד בבד עם חובת הנאמנות שלהם לשרת את אינטרס הלקוח אותו הם ייצגו שעשויה הייתה להכיל, כאמור, במקרה של עריכת דין ציבורית-לאומית הזדהות עם הלקוח ומטרותיו.²¹ חובת נאמנות זו בהקשר הפוליטי דאו מדגישה ביתר

18 Scheingold, לעיל ה"ש 14, בעמ' 384–385.

19 ראו למשל בהמשך, לגבי עורך דין פיליפ ג'וזף שנטה פחות לאב הטיפוס המשפטי מאשר עורכי הדין אשר לויצקי ודוד גויטיין בפרשת חברי ה"הגנה" רייכלין, סירקין וסחרוב. כן ראו בלום, לעיל ה"ש 1, פרק 6.

20 David B. Wilkins, *Identities and Roles: Race, Recognition and Professional Responsibility*, 57 MD. L. REV. 1502, 1503–1506, 1520 (1998); Austin Sarat & Stuart Scheingold, *The Dynamics of Cause Lawyering: Constraints and Opportunities*, in THE WORLDS CAUSE LAWYERS MAKE: STRUCTURE AND AGENCY IN LEGAL PRACTICE I, 1–3 (2005).

21 מושג ה-"officer of the court" החל באנגליה במאה ה-18 עם קיומם של פקידים מיוחדים מטעם בית המשפט. בהמשך, המושג התייחס לסוליסטס שהוכפפו לשיפוט המשמעתי של בתי המשפט. ראו A.H. MANCHESTER, A MODERN LEGAL HISTORY OF ENGLAND AND WALES 1750–1950 66 (1980); CHARLES W. WOLFRAM, MODERN LEGAL ETHICS 17 (1986); לימור זר-גוטמן "חובת עורך-הדין לא להטעות את בית-המשפט" עיוני משפט כד 413, 419–414 (2000). כבר בפקודה המנדטורית משנת 1922 שהסדירה לראשונה את מקצוע עריכת הדין בפלשתינה-א"י עוגנה בין היתר חובה זו בס' 16, 71; Advocates Ordinance, P.G. 1922.

שאת את העמדה המורכבת והעדינה בה מצויים היו עורכי דין ציבוריים לאומיים בעת פעילותם בייצוג אנשי מחתרות ובכלל זה מידה לא מבוטלת של סיכון עצמי אם השלטונות המנדטוריים יזהו אותם עם הלקוח – חבר המחתרת – הפועל כנגד אושיות השלטון.

חשוב אף להדגיש כי קיים מתח מובנה וידוע לפי ספרות המחקר בעריכת דין ציבורית שניתן ליישם לגבי שני אבות הטיפוס שציינתי. היבט אחד של אותו מתח הוא במישור היחסים בין עורך הדין לבין הלקוח המשתייך לקבוצה מסוימת ולבין אותה קבוצה. אחד מגורמיו של מתח זה נעוץ בכך שיתכן שפעולה משפטית למען הלקוח יש בה מתן לגיטימציה לשלטון על ידי השתתפות במשחק המשפטי, בעוד הקבוצה ממנה בא הלקוח הבודד מתנגדת למתן לגיטימציה שכזו.²² המשגה מתאימה לתיאור מערכת היחסים בין עורך הדין ללקוח הבודד והקבוצה ממנה בא היא, להערכתו, זו שמביא דיוויד לובן (Luban), המציע לראות בהם כ- "comradeship", כלומר יחסי אחווה של שותפים פוליטיים. ביחסים שכאלה קיימת מחויבות למטרה הפוליטית המשותפת וממנה נגזרת מחויבות הדדית משנית בין החברים. מתוך כך אף מובאת בחשבון האפשרות למניפולציה ולבגידה בין החברים בשל העדפת המטרה הפוליטית על פני היחסים האישיים או במחלוקת לגבי האסטרטגיות להשגת המטרה המשותפת וזאת לצד האמון הקיים בין החברים.²³

היבט אחר של המתח בא לידי ביטוי במישור של יחסי עורכי הדין עם מערכת המשפט והמדינה. עורכי הדין עושים שימוש בשפה מקצועית כדי להמשיג את טענות הלקוח, תוך יישום פרוצדורות וה-"etiquette" המקובלים במערכת המשפט. עורכי הדין מסתמכים בכך על הממד האפוליטי של המשפט. מנגד, הם פועלים, באופן ברור ולעתים גם מתוך קרבה רעיונית, לקדם מטרות המאתגרות את הלגיטימציה של המערכת השלטונית, אשר המשפט הוא חלק ממנה.²⁴ מתח זה בולט במיוחד בתחום המשפט הפלילי המגויס על ידי המדינה להשלטת ושמירת הסדר הציבורי. לכן, בתחום הפלילי הסנגור עשוי להיות בעימות ישיר עם המדינה תוך סיכון עצמי בפרט שהוא עורך דין ציבורי-לאומי המזדהה ומזוהה על ידי השלטונות עם הלקוח. המשפט בפרשת "העשרים משוני" היה משפט פלילי צבאי וניכרו בו סממנים למתח הפוליטי המשמעותי שבין ההגנה מצד אחד לבין התביעה ובית הדין מן הצד האחר.

הביטוי של עריכת דין ציבורית לאומית בתקופת המנדט הבריטי בארץ-ישראל מבחינת עורכי הדין היהודים בא להערכתו בחקר התופעה של "המחתרת היורידית" שפעילותה נעשתה בגזרות פעולה שונות. הפעילות שהקיפה כמה עשרות עורכי דין שחלקם היו עורכי דין בולטים בקהילה המשפטית דאז, כללה טיפול משפטי בעצירים מנהליים ובאסירים, ייעוץ וייצוג במשפטי המחתרות, בענייני עלייה (ובהעפלה כחלק ממנה), בקרקעות ובמישור הבין-לאומי

22 נטע זיו "תלויים על גלימה – עורכי הדין למען שינוי חברתי בישראל: בין המשפטי לפוליטי" מחברות עדאלה 2 (2004) (להלן: זיו "תלויים על גלימה"); נטע זיו "העני, העשיר והגשר" משפט נוסף 1, 81, 86–87 (2001).

23 ; DAVID LUBAN, LAWYERS AND JUSTICE AN ETHICAL STUDY 324, 327, 331–333, 338 (1988) זיו "עריכת דין למען מטרה ציבורית", לעיל ה"ש 10, בעמ' 145, 159–162.

24 זיו "תלויים על גלימה", לעיל ה"ש 22.

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

במוסדות חבר הלאומים (ולאחר מכן באו"ם) ובוועדות החקירה השונות.²⁵ היה בפעילות זו ממד גלוי וחוקי אך גם ממד חשאי ולא חוקי בהתאם למשפט ששרר בארץ ישראל המנדטורית. פעילות "המחותרת היורידית" יכולה ללמד על היחסים המורכבים בין משפט ללאומיות דאז. הסתדרות עורכי הדין היהודיים, שהייתה הגוף הוולונטרי המקצועי הייצוגי של עורכי הדין היהודים באותה העת לא ראתה בפעילות כזו ובפעילות לאומית בכלל מישור פעולה משמעותי.²⁶ חרף זאת, משקלה הסגולי של "המחותרת היורידית" בתחומים ובמקרים מסוימים היה, להערכתו, ממשי, ועם זאת, מוקנה לה מקום זניח בהיסטוריוגרפיה של תולדות המאבק הציוני.²⁷

לאחר שדנתי בקווי המתאר התאורטיים של עריכת דין ציבורית-לאומית ובביטוי העקרוני שלה בדמות "המחותרת היורידית" בארץ ישראל המנדטורית, ברצוני להתמקד בקצרה ביחסן של שלוש המחותרות למשפט ולעורכי הדין הציבוריים-הלאומיים דאז, על מנת לגבש את הרקע הנדרש לניתוח פרשת "העשרים משוני".

ארגון ה"הגנה", אשר היה המחותרת העיקרית ביישוב, דגל מראשיתו ועד תום המנדט הבריטי בקו משפטי קונבנציונלי בכל הנוגע לייצוג חבריו בערכאות השיפוטיות הבריטיות במסגרת הליכים פוליטיים. לממד הפוליטי ניתן מקום מצומצם בכך שהיו מקרים שבהם עורכי הדין העלו טיעון בזכות ההתגוננות של היישוב, למשל במקרים שבהם נעשה שימוש בנשק.²⁸ האחריות לקביעת הקו ולפיקוח על קיומו הייתה נתונה בידי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. הטעמים לקו הגנה משפטי היו פוליטיים ופרגמטיים במובן זה שהם נועדו הן לשמור על יחסים תקינים ככל הניתן עם שלטון המנדט והן להביא להקלה בדין לנאשמי ה"הגנה".²⁹ מבחינת ההקלה בדין, הרי למרביתם המכרעת של הנאשמים שהורשעו בדין ונשלחו למאסר

25 בלום, לעיל ה"ש 1, בעמ' 2 והמקורות שם, בעמ' 23–35.

26 זיו מי ישמור על שומרי המשפט?, לעיל ה"ש 7, בעמ' 55–56.

27 בתחום הקרקעות לעורכי הדין של קק"ל היה משקל ממשי בגיבוש ההתנהלות של קק"ל. אף בפרשת גרונר הייתה לעורכי הדין זליגמן וקריצמן השפעה על התנהלות הפרשה שנודעה בחשיבותה מבחינת היחסים עם הממסד המנדטורי עבור היישוב כולו. ראו בלום, לעיל ה"ש 1, פרקים 8, 16–18.

28 סלוצקי, לעיל ה"ש 5, בעמ' 512–513; עדות אברהם גורלי, ארכיון תודות ההגנה (להלן: את"ה) תיק 4.43 חטיבה 31; בלום, לעיל ה"ש 1, פרקים 5–6; תמליל שיחה מוקלטת עם ישראל גלילי מיום 30.10.1983, ארכיון יד טבנקין (להלן: אי"ט) חטיבה 25-מ / תיק 4 / מיכל 2 (להלן: גלילי). עם זאת, היו מקרים שבהם לא סרו אנשי ה"הגנה" והפלמ"ח למרות ההנהגה. דוגמה לכך הייתה משפט בית הערבה. חמישה מחברי הפלמ"ח, חברי קיבוץ בית הערבה, נתפסו בתחילת שנת 1946 באזור קיבוץ כשהם נושאי נשק. החמישה סירבו לקבל ייצוג משפטי ולהכיר בסמכות בית הדין הצבאי. ראו את"ה תיקים 12 ו-69 חטיבה 31. על מקרה כזה ועל מקרים נוספים ביססה לאה טייכר את קביעתה, כי חל מפנה בארגון ה"הגנה" בנוגע לקו הטיעון של הסניגוריה כך שהנימה הפוליטית בו הלכה וגברה¹ לאה טייכר הכלא במאבק לעצמאות 1936–1948 94–97 (עבודת דוקטורט, אוניברסיטת חיפה – הפקולטה למדעי הרוח, 2002). למיטב הערכתי ובדיקתי, מקרים אלו להבדיל מהקו הפוליטי הכולט במחותרות לח"י ואצ"ל היו חריגים.

29 גלילי, לעיל ה"ש 28. עורך דין יעקב סלומון, מבכירי עורכי הדין שייצגו אנשי "הגנה" העלה אף הוא בעדותו את השיקול הפרגמטי. קו פוליטי היה מביא להחרפת גזר הדין. עדות של יעקב סלומון מיום 8.6.1959, את"ה תיק 138.37.

ניתן כחלק מגזר הדין "יחס מיוחד". יחס זה כלל מיטה, רשות לקבל ספרים, בגדים ואוכל מן החוץ וכן היתר שלא לעבוד בכלא. זה היה הבדל ניכר מיחס רגיל, שנפסק למרבית אסירי האצ"ל והלח"³⁰. לקראת שלהי שנת 1947 ועד לסוף שלטון המנדט הבריטי הענישה של אנשי ה"הגנה" נעשתה קלה הרבה יותר. במקרים רבים הוטלו קנסות על עברות, שדין המרבי היה עונש מוות.³¹

לח"י, אשר היה המחותר הקטנה משלוש המחותרות היהודיות, נקט בתחילה קו משפטי קונבנציונלי ללא התייחסות להקשר פוליטי.³² התפנית בקו ההגנה התרחשה בקיץ 1944. ארבעה אנשי לח"י שנתפסו נושאים נשק הועמדו למשפט. הם לא היו מיוצגים על ידי עורכי דין, ונקטו קו פוליטי שכפר בעצם הסמכות הבריטית להעמידם לדין תוך השמעת הצהרות פוליטיות מפורטות.³³ ישראל שייב (אלדר), שהיה חלק משדרת הפיקוד העליונה של הלח"י, כתב כי ב"משפטי הארבעה" השינוי היה בכך שמעתה נקבע שבכל מקרה שבו אין סיכוי לשחרור – וזה היה המצב במרבית המקרים – יש לנקוט קו הגנה פוליטי.³⁴ היו שני טעמים עיקריים לשינוי. הראשון – תעמולתי. ההצהרות של הארבעה פורסמו ונחלו הצלחה, בעיקר בקרב הנוער.³⁵ הטעם השני היה פנימי – לשמש דוגמה לחברי הלח"י.³⁶ החשיבות של הנאומים הייתה, בין היתר, בכך שלראשונה התהפכו היוצרות באופן רטורי. גאולה כהן, מחברות הלח"י הכולטות, ציינה בתכנית רדיו שעסקה בנושא: "צורת הופעתם של לוחמי החרות בפני בית הדין הבריטי, לא הוכתבה להם ע"י הרגש בלבד. הופעה כזו חייב גם ההגיון הפוליטי של התנועה הלוחמת [...] כיצד נהיו בריטים מארץ מרחק לשופטים ושוטרים ותליינים של יהודים בציון? מי הם כי ישפטו אותנו. הגיע הזמן להפוך את הסדר. הגיע הזמן שאנחנו נהיה השופטים המאשימים".³⁷ יתרה מזו, שמואלביץ שהיה אחד הנאשמים, דרש להביא לעדות כעדי הגנה את הנציב העליון, דוד בן-גוריון וקולונל הרינגטון מהמשטרה הארץ-

30 תמליל עדותו של אורי מרץ מיום 12.5.1983, אי"ט חטיבה 25-ת / תיק 20 / מיכל 15.

31 יעקב סלומון בדרכי שלי 121–122 (1980).

32 כך למשל היה בחודש פברואר 1942 במשפטו של יהושע זטלר, חבר לח"י שהועמד לדין באשמת שוד בנק בתל-אביב שנערך בספטמבר 1940 ובניסיון לרצח תוך כדי אותו שוד. זטלר, שהיה מיוצג במשפט על ידי עורכי הדין גוייטיין ופישלוב, כפר באשמה ובסופו של דבר הוא הורשע ונדרן לחמש-עשרה שנות מאסר. ראו דוד ניב מערכות הארגון הצבאי הלאומי: "הפוגה וכוננות: 1940–1944" חלק ג 168 (1967); "14 עדים העידו אתמול במשפט י. זטלר" המשקיף 4.2.1942; "זטלר נידון למאסר 15 שנים" דבר 6.2.1942, 1, 6.

33 הארבעה היו צבי תבורי, דוד המאירי-בגין, אנשל שפילמן ומתתיהו שמואלביץ שאף עשה שימוש בנשק וניהל קרב יריות עם שוטרים בריטיים שרצו לתפוס. ראו מתתיהו שמואלביץ בימים אדומים: זיכרונות איש לח"י 118–121 (מהדורה שנייה, 1949); יוסף הלר לח"י: אידיאולוגיה ופוליטיקה 1940–1949 197–199 (1989); יעקב בנאי חיילים אלמונים: ספר מבצעי לח"י 204–242 (1958).

34 ישראל שייב (אלדר) מעשר ראשון: פרקי זכרונות ומוסר השכל קלד (התש"י).

35 סלוצקי, לעיל ה"ש 5, בעמ' 513.

36 תמליל הרצאה של אריה (אנשל שפילמן) מיום 29.3.1973, שכותרתה "משפטי אנשי לח"י בפני בתי הדין הבריטיים", מ"ז עש – 37 / עדות 2 (להלן: תמליל שפילמן).

37 חוברת תמליל תכנית רדיו שעסקה בהצהרות נידוני אצ"ל ולח"י בבתי דין צבאיים בריטיים (לא מצוין תאריך), מ"ז עת-9/6 (קלטת – סל – 6) בעמ' 1 (ההדגשות הוספו – שא"ב).

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

ישראלית. דרישותיו לא נענו.³⁸ שייב, שכפי הנראה היה מהיוזמים של מהלך זה, ראה בכך הכנה לנאום הפוליטי ולקייחת יזמה מהשלטון הבריטי במשפט. שמואלביץ, לפי שייב, "שחק עם השופטים הרמים בעניין העדים".³⁹ ממשפטי הארבעה ועד תום שלטון המנדט הלח"י הלך והקצין את התנהגותו ונקט, ככלל, קו פוליטי מלא.⁴⁰

מעניין וחשוב להבנת פרשת "העשרים משוני" הוא להביא את גרסתו של שפילמן כיצד נוצר הקו הפוליטי ללא עורכי דין באותו משפט. שפילמן סיפר שכאשר נאסר, בא עורך דין מקס קריצ'מן לבקרו בכלא על מנת לתכנן את קו ההגנה. שפילמן קיבל באמצעות קריצ'מן פתק ובו הוראות ממכאל (כינויו של יצחק זורניצקי לימים שמיר ממפקדי הלח"י) ובו נכתב: "אנחנו חייבים להכריז שלא מכירים בסמכות בית המשפט לשפוט אותנו, לא להשתתף במהלך המשפט, ולהכריז 'חרות או מוות'". הוא הוסיף והעיד כי התייעץ עם קריצ'מן מהם הסיכויים להפוך את המשפט למשפט פוליטי. קריצ'מן השיב לו: "אם יש לך עורך-דין, לא יתנו לך לדבר. תצטרך רק לענות על השאלות של הקטיגורים ושל הסניגורים, ושל השופטים. אין מקום בשביל משפט פוליטי ואין מקום בשביל הצהרות". בתגובה אמר לו שפילמן: "אם כך, בשביל מה צריך להטריח את הסניגורים? אולי נותר עליהם". קריצ'מן השיב: "זה רעיון טוב". שפילמן טען, במה שאולי אף נחזה כחוסר הערכה, כי קריצ'מן עשה זאת מטעמים תועלתניים משלו: "קודם כל לא כל כך נעים היה לנהל משפטים פוליטיים בתקופה ההיא. זה היה קצת מסוכן. זליגמן וקריצ'מן היו חשודים קצת על הבריטים. חוץ מזה, במחתרת לא היה כסף לשלם לסניגורים".⁴¹ אני סבור שהערכתו של שפילמן את קריצ'מן הייתה שגויה. כפי שניווכח בהמשך וכפי שעלה גם מפרשת דב גרונר שחקרתי, קריצ'מן היה עורך דין ציבורי-לאומי שנטה לעתים לאב הטיפוס הרדיקלי, ולכן ניתן בהחלט למצוא בדבריו אלה ניסיון ליצור אסטרטגיה נוספת ולא בהכרח ייעוץ מטעמים תועלתניים אישיים בלבד.⁴²

האצ"ל, המחתרת השנייה בגודלה לאחר ה"הגנה", מנה ערב פרוץ מלחמת השחרור כ-3,000 אישה ואיש.⁴³ מעמדו של האצ"ל ככפוף להנהגה הרביזיוניסטית לא היה ברור: האם מדובר בגוף צבאי הכפוף למרות של תנועה פוליטית או שמא היה זה ארגון מחתרת צבאי-מדיני עצמאי? דילמה זו הוכרעה בסופו של דבר לטובת האפשרות השנייה בהכרזתו של מנחם בגין (מפקדו של האצ"ל משנת 1944 ועד להקמת מדינת ישראל) על המרד נגד בריטניה

38 שם, בעמ' 17.

39 אנשל (אריה) שפילמן, מנאשמי "משפטי הארבעה", ציין: "עצם העימות הזה, העימות הישיר, העמידה בכבוד – זה היה דבר חשוב, זאת הייתה הופעה של אומץ לב ושמשה דוגמא לכל אלה שבאו אחריהם". ראו שייב, לעיל ה"ש 34, בעמ' קלז.

40 הלר, לעיל ה"ש 33, בעמ' 197–201; טייכר, לעיל ה"ש 28, בעמ' 96–97, 107.

41 תמליל שפילמן, לעיל ה"ש 36. יצחק גוריון הביא גרסה דומה לכך אך בשינוי כי קריצ'מן היה סבור כי מדובר בהצהרות פוליטיות לקוניות לגבי אי-הכרה בסמכות השיפוט הבריטית. גוריון לא ציין את הנימוקים שהיו מאחורי התנהלותו של קריצ'מן בעניין. ראו גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 70–71.

42 בנוגע לאב הטיפוס הרדיקלי ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 15–16. על פועלו של קריצ'מן בפרשת גרונר ראו בלום, לעיל ה"ש 1, פרק 8.

43 ה"הגנה" מנתה כ-45,000 איש ואילו הלח"י כ-750 איש. ראו דוד ניב מערכות הארגון הצבאי הלאומי כרך 1 ו-23 (1980).

בראשית פברואר 1944. 44. הברדל משמעותי בין התנועה הרוויזיוניסטית הממוסדת לזו של האצ"ל הייתה העמדה העקרונית ביחס ללגיטימיות של השלטון הבריטי בארץ. ההנהגה הרוויזיוניסטית הוותיקה דבקה בלגיטימיות העקרונית של שליטת הבריטים בארץ, ואילו האצ"ל, כפי שנראה גם ממהלך פרשת "העשרים משוני", הסתייג מכך וראה בבריטים שלטון דיכוי שהפר את חובותיו להקמת מדינה יהודית לפי כתב המנדט, ומשפטו אינו בגדר משפט.⁴⁵ עם זאת, השיח באצ"ל שנשען במידה מסוימת על השיח הרוויזיוניסטי המקובל ראה במשפטיות עצמה ערך במובן של כבוד (honor) באופן היכול להתקיים במנותק מהממשל המנדטורי ולצרכיו הפנימיים של האצ"ל.⁴⁶

מבחינת קו ההגנה שננקט במשפטים של חברי האצ"ל, אני טוען כאמור כי פרשת "העשרים משוני" הייתה שלב מעברי בין קו משפטי קונבנציונלי לקו פוליטי. זמן קצר יחסית לאחריה נוהלו מרבית משפטי האצ"ל בקו פוליטי מלא בדומה לזה שננקט על ידי חברי הלח"י מקיץ 1944 כפי שהצגתי קודם לכן, אך זאת במקרים שבהם לא נשקפה סכנת גזר דין מוות לנאשמים (למשל בשל גיל צעיר) או שממילא לא היה סיכוי מבחינה ראייתית להימנע מהרשעה שתביא עמה גזר דין שכזה.⁴⁷ אולם, אף בשיאו של העימות האלים עם השלטון הבריטי היו אנשי אצ"ל

44 יחיעם ויץ ממחתרת לוחמת למפלגה פוליטית: הקמתה של תנועת החרות 1947–1949, 1, 10, 35–36, 44–45, 47–48 (2002).

45 לזאב ז'בוטינסקי, מייסד התנועה הרוויזיוניסטית, הייתה עמדה פרו-בריטית מובהקת. מטרת הציונות הייתה לדידו הקמת מדינה יהודית עם צבא יהודי בשיתוף בנות הברית הראשות בריטניה על בסיס אינטרסים משותפים. הוא היה חסיד של הקמת צבא ליגלי – רעיון הליגיון – שהיווה עבורו מרכיב חשוב בהשגת הריבונות. לעומת זאת, האצ"ל הוקם בשנת 1937 כמחתרת שדגלה במאבק בבריטים. ראו שם, בעמ' 7–9, 41, 51; רפאלה בילסקי בן-חור כל יחיד הוא מלך: המחשבה החברתית והמדינית של ז'בוטינסקי 320–321 (1988).

46 ז'בוטינסקי, ובגין בעקבותיו, דגלו והטיפו ל"הדר" שניתן לראות כחלק ממנו את ההקפדה על הפרוצדורות המשפטיות. על מהות ה"הדר" (ה"גאון") ראו למשל שם, בעמ' 63–64, 191–192; עולמו של ז'בוטינסקי: מבחר דבריו ועיקרי תורתו 188–191 (משה בלע כינס והאיר, 1972). לגבי בגין, הרי שהוא למשל התעקש (ואף הדגיש זאת בזיכרונותיו) לערוך משפט לחבר הארגון, יעקב חילביץ', שנחשד בהלשנה לבריטים, חרף הדרישה מצד חברים בארגון להתנקש מידת בחייו. משפט אף נערך, לפי טענת הארגון, לשני הסרג'נטים הבריטיים קודם הוצאתם להורג. ראו מנחם בגין המרד: זיכרונותיו של מפקד הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל 152–155 (מהדורה שישית, 1965); גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 187–188.

47 משפטו של חבר האצ"ל דב אפרת שנערך זמן קצר לאחר משפט "העשרים משוני" נוהל באופן משפטי, חרף בקשתו של הנאשם לנהל קו פוליטי. שם, בעמ' 92. בתחילת אפריל 1946 במשפטם של עזרא טרזי ואלכסנדר בוגוזבסקי קו ההגנה היה פוליטי. בהמשך אותו חודש הועמד לדין אליעזר זמלר והוא נהג בקו פוליטי באופן מלא. ראו שם, בעמ' 112–113; ניב מערכות הארגון הצבאי הלאומי כרך ד, לעיל ה"ש 5, בעמ' 256–257. מעניין לציין כי בחודש יוני 1946 הועמדו לדין 33 אנשי אצ"ל שנתפסו עם אמצעי לחימה לאחר שחזרו מ"ליל המסילות". ראו לעיל ה"ש 5. בדומה לפרשת "העשרים משוני", שניים מהם הופיעו ללא ייצוג אך נקטו קו פוליטי מלא. כמו כן, 31 הנותרים שהופיעו עם עורכי דין כפרו בסמכות בית הדין ודרשו מעמד של שבויי מלחמה תוך שהם נושאים הצהרות פוליטיות. כל הנאשמים נידונו לתקופות מאסר שונות. ראו גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 125–131. בחודש מאי 1946 נתפסו מיכאל אשבל ויוסף שמחון בפעולה של האצ"ל ללקיחת נשק ממחסנים צבאיים בריטיים. הם הועמדו לדין בחודש יוני 1946 ונקטו קו הגנה פוליטי. גזר דינם היה מוות ולבסוף לאחר חטיפת חמישה קצינים בריטיים הומתק למאסר עולם. יצחק גוריון שהיה גורם מקשר בין עורכי הדין זליגמן וקריצמן ובין מפקדת האצ"ל הדגיש כי

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

שבחרו בקו משפטי ולא פוליטי אף שחבריהם נקטו קו פוליטי באותו מקרה.⁴⁸ בפרשת דב גרונר – אחת הפרשות המרכזיות שבה חבר אצ"ל הועמד לדין צבאי והועלה לגרדום – נוהל המשפט הצבאי בקו פוליטי מלא, אך עורכי הדין זליגמן וקריצ'מן עסקו בטיפול משפטי בערכאות בג"ץ ומועצת המלך אם כי ללא ייצוג ישיר של גרונר עצמו.⁴⁹

ג. משפטם של "העשרים משוני"

1. מעצר וגיבוש קו ההגנה

מבצר שוני ששכן בדרך בין זיכרון יעקב לבנימינה היה בסיס ההדרכה המרכזי של האצ"ל. משנת 1939 הייתה במקום אף נקודת התיישבות ארעית של אנשי פלוגות בית"ר.⁵⁰ בחודש אוגוסט 1945 נערך בשוני מחזור מ"ד של קורס ה"סגנים", קורס הפיקוד הבסיסי באצ"ל.⁵¹ הקורס התקיים חרף החשש להלשנות, וזאת בשל הצורך במילוי השורות של הארגון שהתרוקנו בעקבות ה"סוזן" ("עונת הציד") הראשון, שהיווה ניסיון משמעותי למיגור האצ"ל על ידי הנהגת היישוב באמצעות כוחות ה"הגנה" ושדעך זמן קצר קודם לכן.⁵² כשבוע לאחר תחילת

באותו מקרה היו הוכחות ברורות להשתתפותם של שמחון ואשבל בפעולה ולכך שהבריטים ביקשו להחמיר בענישה בעקבות פרשת גרונר שהתרחשה באותו הזמן ולכן הותר להם על ידי מפקדת האצ"ל לנקוט קו הגנה פוליטי. ראו ניב מערכות הארגון הצבאי הלאומי כרך ו, לעיל ה"ש 43, בעמ' 114–122. לעומת זאת, זמן קצר לאחר מכן לצבי פיקסלר, שנתפס בעקבות פעולה אחרת של החרמת נשק בריטי, לא הותר לנקוט קו פוליטי כיוון שהראיות נגדו לא היו משמעותיות לדעת זליגמן וקו הגנה פוליטי היה מסכן את חייו. קו ההגנה במשפטו היה משפטי; שם, בעמ' 123–124. בחודשים דצמבר 1946 וינואר 1947 הועמדו לדין ארבעה חברי אצ"ל שהשתתפו בפעולת החרמת כספים מבנק עותומן ביפו. לשניים מהם שהיו מתחת לגיל 18 הותר לנקוט קו פוליטי כיוון שלא היו בסכנת הוצאה להורג בשל גילם, ואילו השניים הבוגרים אולצו לנקוט קו משפטי כיוון שהראיות נגדם לא היו חזקות לפי הערכת זליגמן וקריצ'מן; שם, בעמ' 137–144. כך גם היה במשפטם של אברהם מדאד ושלוש מסורי בחודש יולי 1947 שבשל גילם הצעיר לא היה צפויים לעונש מוות ונקטו קו הגנה פוליטי; שם, בעמ' 190–191.

48 כך היה במשפטם של אמנון מיכאלי ונחמן ציטרנבאום שנתפסו בעקבות פעולת הפריצה לכלא עכו ושבחרו בקו הגנה משפטי. שלושת הנאשמים האחרים באותו משפט דבקו בקו פוליטי והועלו לגרדום. ראו ריאיון עם נפתלי דרזנר (26.5.2003). ראו גם גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 131. בלום, לעיל ה"ש 1, פרק 8.

49 עדות של אברהם דרורי מיום 6.2.1957, מפקד בסיס ההדרכה בשוני מנובמבר 1947, מ"ז עד – 7; עדות של דב אפרת מיום 9.11.1969, מ"ז עא – 23.

51 הקורס נערך בפיקודו של דוד טהורי ועימו ארבעה מדריכים ואמור היה להימשך ארבעה שבועות. ראו ניב מערכות הארגון הצבאי הלאומי כרך ד, לעיל ה"ש 5, בעמ' 167; גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 93. גוריון ב"משפטם של חברי אצ"ל ולח"י – טיוטה ראשונה לספר פרקליטיהם של לוחמי חירות, כולל תיקונים בכתב יד בעמ' 1, מ"ז פ 50 – 16/4 (להלן: טיוטת גוריון), מציין כי גם אמנון מוסקוביץ שהיה בין העצורים היה מדריך (בגרסה הסופית נתון זה לא הופיע). כך גם טוענים שניים מהחניכים בקורס. ראו ריאיון טלפוני עם דבורה שפירא-רותם (18.7.2004); ריאיון עם משה לוי (3.11.2003).

52 על הסוזן ראו למשל יהודה לפידות ה"סוזן" ציד אחים (1994); סלוצקי, לעיל ה"ש 5, בעמ' 531–532.

הקורס, ביום 16.8.1945, בשעה 5 בבוקר הקיפו כוחות משטרה גדולים את קרחת היער שבה
 שהו החניכים ומפקדיהם.⁵³ עשרים איש נעצרו, מהם שתי נשים. מרביתם היו צעירים בני 15–
 54.20

כוחות המשטרה המנדטורית הניידת (P.M.F – Police Mobile Force) שהגיעו למקום
 המחנה של הקורס, לא נתקלו בכל התנגדות. לאחר שהעצורים נלקחו מהמקום, נערך חיפוש
 מקיף בכל האזור. שלל החיפוש היה כלי נשק מסוגים שונים (אקדחים, רובים, תתי-מקלעים
 ומכונות ירייה) וכן חומרי נפץ, חוברות הדרכה ועלוני הסברה. הפריטים הללו נמצאו ברובם
 בשקים בין השיחים הרבים שהיו באזור.⁵⁵

בהודעות שניתנו במשטרה ביום המעצר, תחת אזהרה כי מה שיאמרו עשוי לשמש במשפט
 נגדם, העצורים הכחישו כל קשר לפריטים שנמצאו וטענו כי אינם יודעים דבר בקשר אליהם.
 אלה שציינו סיבה להימצאותם במקום טענו שמדובר בטיול. מהגרסאות השונות עלה שלא
 מדובר בקבוצה אחת מאורגנת, אלא לכל היותר חבורות של טיילים, אשר לנו יחדיו באופן
 אקראי ורק אותו לילה.⁵⁶ מההבדלים בין הגרסאות יש כדי לבסס את מה שאמרו מרבית
 המרואיינים, כי לא היה תיאום מראש של גרסאות וכי לא תודרכו מראש מה לומר אם ייתפסו.⁵⁷
 לאחר החקירה במשטרה, הוחזקו כל העשרים במעצר. בתוך זמן קצר ביקר אותם עורך דין
 קריצ'מן. עד כמה שניתן הדבר לשחזור, כמחצית מהמרואיינים ראו בקריצ'מן חבר באצ"ל.
 השאר ראו בו מקורב שהוסמך לבוא על ידי המפקדה של הארגון.⁵⁸ קיומו של שכר טרחה עבור

- 53 ריאיון עם משה לוי (3.11.2003); ריאיון עם יהודה הר-ציון (בנצנברג) (24.5.2004); ריאיון
 טלפוני עם דבורה שפירא-רותם (18.7.2004); ניב מערכות הארגון הצבאי הלאומי כרך ד, לעיל
 ה"ש 5, בעמ' 167; גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 93. הפשיטה הבריטית נערכה ככל הנראה בעקבות
 הלשנה של מודיע מטעם הסוכנות וה"הגנה" שהיו נפוצות דאז. ראו רונן ברגמן "תיק עקרב"
 ידיעות אחרונות – 7 ימים 20–28.30.3.2007.
- 54 ארבעה מהמדריכים ומפקד הקורס הצליחו להימלט מהמקום. עדות מיום של זוסיה קרומיקס מיום
 3.8.1968, מ"ז עק – 20. יש לציין כי כפי הנראה רק מדריך אחד, אמנון מוסקוביץ, נעצר. ראו
 ריאיון עם יהודה הר-ציון (בנצנברג) (24.5.2004).
- 55 עמ' 1 לפרוטוקול הדין מיום 18.9.1945, בעמ' 1 במ"ז; כתב האישום, מ"ז ח 13 – 31/3.
- 56 כך למשל בהודעתו במשטרה אמר יהודה הר-ציון כי לא ראה כל נשק ולא ידע שיש נשק במקום.
 הוא הגיע לדבריו לטיול מתל-אביב לבנימינה ברכבת שנסע בה אתמול. משם המשיך עם כמה
 חברים ברגל לשוני. הוא וחבריו ביקשו שם רשות לישון ומשם הם היו אמורים להמשיך. ראו
 בעמ' 19–20 לפרוטוקול הדין מיום 19.9.1945 במ"ז.
- 57 ברכה שומרון, יהודה הר-ציון ופלג תמיר בראיונות עמם טענו שלא היה כל תיאום. משה לוי ציין
 שלא היה תיאום לפני שנעצרו אבל בדרך לחקירה כשישבו במשאית, דיברו ביניהם על כך. רק
 דבורה שפירא אמרה כי תדרכו אותם בוועדת הקבלה לקורס לומר אם ייתפסו, כי יצאו לטיול. ראו
 ריאיון טלפוני עם דבורה שפירא-רותם (18.7.2004); ריאיון עם משה לוי (3.11.2003); ריאיון עם
 יהודה הר-ציון (בנצנברג) (24.5.2004); ריאיון עם ברכה שומרון (בירנבוים) (20.6.2004); ריאיון
 עם תמיר פלג (קופ) (20.6.2004).
- 58 דבורה שפירא ציינה שיתכן שראתה בקריצ'מן חבר האצ"ל ולחלופין "אוהד קרוב". משה לוי
 ויהודה הר-ציון ראו בקריצ'מן חבר אצ"ל. ראו ריאיון טלפוני עם דבורה שפירא-רותם
 (18.7.2004); ריאיון עם משה לוי (3.11.2003); ריאיון עם יהודה הר-ציון (בנצנברג)
 (24.5.2004).

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

הטיפול המשפטי על ידי משרד זליגמן (שמטעמו הגיע קריצ'מן שהיה שכיר במשרד באותה העת) לא העסיק את העצורים ולא ברור אם אכן שולם.⁵⁹ קיים מסך ערפל עובדתי על מה שאירע עם בואו של קריצ'מן, ולא ברור כיצד התגבש קו ההגנה שנבחר, כלומר האם מי שהחליטו על מהותו היו העצורים או בגין מפקד האצ"ל. בתוך כך, לא ברור מה היה תפקיד עורכי הדין בגיבושו. חשדות, האשמות וסתירות משמשים כאן בערבוביה. יש בכך להמחיש היטב את היחסים המורכבים, הכוחניים והבעייתיים בדבר מניפולציה ואי-אמון כחלק מהיחסים הקרובים בין עורך הדין לחברי הארגון שהם "comradeship", כלומר יחסי אחווה של שותפים פוליטיים לפי ההמשגה של לובן (Luban) שציניתי קודם לכן.⁶⁰ בפסקאות הבאות אביא לצד הגרסה הרשמית בספרות הרוויזיוניסטית עקבות לגרסאות אחרות לגבי גיבוש קו ההגנה כפי שעלו ממקורות שונים. גרסתו של יצחק גוריון שהיה בתפקידו חבר אצ"ל שקישר בין אנשי האצ"ל לעורכי הדין – הגרסה הידועה שזכתה לתיעוד בספרות הרוויזיוניסטית – היא זו המצויה בספר:

"אחרי שביקר קריצ'מן אצל העצורים קבע את קו ההגנה. הוא הציע כי המבוגר בין העצורים יצחק גנצווייק, יופיע ללא הגנת עורך-דין, כדי שיהיה חפשי לשאול שאלות 'עדינות', מן הסוג שעורכי-דין אינם יכולים לשאול. לאחר מכן סוכם שגם אמנון מוסקוביץ⁶¹ יופיע ללא עורך דין, אך שניהם התנו תנאי: הם יגידו לשופטים כל שיעלה בדעתם. מפקדת האצ"ל אישרה את בקשתם."⁶²

תיאור זה הולם אף את מה שהתרחש בין אנשל שפילמן לקריצ'מן טרם משפטו של שפילמן חבר מחתרת הלח"י, כשנה קודם לכן.⁶³ משני מקרים אלו עולה כי קריצ'מן היה בדעה שעורכי דין מהווים מכשול לפוליטיזציה של המשפט, ולכן מוטב שבקו פוליטי יופיעו הנאשמים ללא עורכי דין. הוא לא ראה, אפוא, מקום לייצוג פוליטי ע"י עורכי דין. לכאורה גישה זו משקפת עמדה שמרנית המתאימה לזמנו ולחינוכו המשפטי האנגלי הנוקשה של קריצ'מן, שלפיה יש הבחנה בין תפקידם המשפטי של עורכי הדין והטיעונים המשפטיים שיכולים לטעון לבין מתן במה לקו פוליטי במשפט. מנגד, ניתן להבחין כי קריצ'מן יזם (יש להניח כי בהסכמת זליגמן שהיה מעסיקו באותה העת) שילוב בין ייצוג מרבית הנאשמים לבין הותרת שני נאשמים "חופשיים" ללא ייצוג. דומה אפוא כי הדבר הצביע גם על חשיבה פוליטית מסוימת על המשפט. קריצ'מן פעל מתוך מודעות לכך שיש לשלב בין המשפטי לפוליטי, וניתן לראות בכך כי היה משקל להזדהותם של קריצ'מן וזליגמן כעורכי דין ציבוריים-לאומיים עם הנאשמים.⁶⁴

59 לא נמצא תיעוד בכתב לתשלום שכר טרחה, אלא תיעוד מסוים בעל-פה בראיונות שערכתי עם שתיים מהנאשמות. ברכה שומרון ציינה כי בעבורה ניתן תשלום לעורכי הדין על ידי הוריה. דבורה שפירא אמרה כי שמעה שהארגון מימן את ההגנה המשפטית. ראו ריאיון עם ברכה שומרון (בירנבוים) (20.6.2004); ריאיון טלפוני עם דבורה שפירא-רותם (18.7.2004).

60 ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 23.

61 מוסקוביץ היה אחד המדריכים בקורס. ראו לעיל ה"ש 53.

62 גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 94.

63 על משפטי הארבעה, ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 33.

64 לאור גרסת יהודה הר-ציון, שאותה אביא בהמשך, ייתכן שאחד השיקולים לבחירת קו ההגנה שכזה היה ניסיון להיענות לדרישה מצד הנאשמים לקו פוליטי בלבד. ייתכן גם ששיקול נוסף היה שלא

לפי גוריון, קריצ'מן (על דעת זליגמן) הוא שגיבש את ההגנה משפטית, בשיתוף מסוים של העצורים לפי בקשתם. מפקדת האצ"ל הייתה רק חותמת, המאשרת את מה שדובר בין קריצ'מן לעצורים.

אולם, מתוך מרבית הראיונות שערכתי על עקבות לגרסאות אחרות השונות מהגרסה של גוריון. משה לוי טען כי מדובר היה בהחלטה פה אחד לאחר הצבעה של העצורים על הצעתו של מנחם בגין, שלפיה הם יופיעו עם הצהרות פוליטיות ובמשולב עם עורכי דין. קריצ'מן רק הביא את הצעת בגין. לוי אף הוסיף כי זליגמן רצה רק בקו משפטי ללא הצהרות בשל הסיכויים לקעקע את גרסת התביעה, כיוון שהנשק לא נמצא ברשותם.⁶⁵ מנגד, תמיר פלג ציין כי הייתה החלטה פה אחד שלא להכיר בסמכות בית המשפט. הוא לא זכר ויכוח בין האנשים בעניין.⁶⁶ לעומתם, יהודה הר-ציון (בנצנברג) טען כי קריצ'מן גרם לכך שרצונם של העצורים להופיע בקו פוליטי מלא וללא עורכי דין, לא יתקבל על ידי בגין. קריצ'מן, לטענתו של הר-ציון, מסר לבגין מידע לא נכון ולפיו העצורים אינם מעוניינים במשפט פוליטי.⁶⁷ הר-ציון הוסיף כי לא הייתה הצבעה, אלא פקודה מבגין. בגין הורה להם לשתף פעולה עם קריצ'מן ולציית למה שקריצ'מן יקבע.⁶⁸ למיטב הבנתי, עולה מכך כי גרסת הר-ציון מתקרבת למה שגוריון כתב, אלא שקריצ'מן מוצג כאן כמי שכיוון את הדברים באופן מניפולטיבי.⁶⁹ יש לזכור כי רצון זה של הנאשמים, כפי שעולה מהעדויות השונות שהבאתי, לנקוט קו פוליטי תאם למתואר על ידי גוריון ולהקשר התקופה.⁷⁰ חברי הלח"י שהועמדו לדין החלו, כאמור, משנת 1944 לנקוט קו פוליטי בלבד.⁷¹ יהודה הר-ציון אף הדגיש בריאיון את חוסר התכלית שבקו המשפטי באותה העת:

- צפוי לנאשמים עונש מוות. לגבי שיקול זה ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 46. מנגד, יש לזכור כי בשילוב של קו פוליטי עם קו משפטי היה סיכון להחמרת העונש.
- 65 לפי משה לוי, קריצ'מן לא הגיב כאשר זליגמן אמר זאת לנאשמים. משה לוי לא ראה בכך בהכרח הסכמה, אלא ציין כי קריצ'מן היה עורך דין שכיר אצל זליגמן. לוי אף שיבח ככלל את התנהלותו של קריצ'מן בפרשה. ראו ריאיון עם משה לוי (3.11.2003).
- 66 ריאיון עם תמיר פלג (קופ) (20.6.2004).
- 67 במילותיו של הר-ציון: "אנחנו כן רצינו משפט פוליטי. הוא [קריצ'מן] – שא"ב לא רצה. הוא לא רצה. הוא מנע בידינו לא להכיר בבית המשפט"; ריאיון עם יהודה הר-ציון (בנצנברג) (24.5.2004).
- 68 שם.
- 69 עם זאת יש להבהיר כי זוהי גרסה שאין לה תימוכין ברורים בראיונות שערכתי עם המרואיינים האחרים או בכל מקור אחר. כך למשל ברכה שומרון ודבורה שפירא-רותם טענו כי לפי הזכור להן לא הייתה זו כלל החלטה שלהן, אלא מדובר היה בהוראה מהמפקדה, שקריצ'מן רק שימש כמי שהעביר אותה לידיעתן. ראו ריאיון עם ברכה שומרון (בירנבוים) (20.6.2004); ריאיון טלפוני עם דבורה שפירא-רותם (18.7.2004).
- 70 גוריון כתב כי בעת ביקורו של הרב הראשי עוזיאל את העצורים הוא ביקש מהם שהמשפט לא יהפוך ל"במה פוליטית". הם דחו את בקשתו; גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 95. פרט לכך, לא מצאתי מקורות שיצביעו על לחץ משפחתי או אחר (שלא היה קשור למפקדת האצ"ל) על מי מהעצורים שלא לנקוט קו פוליטי.
- 71 ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 33–40.

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

"בשוני זה היה מיותר כי בית דין צבאי דן אותך. אין לך מה לעשות. לא יעזור לך אף עורך-דין [...] תראה זה לא משפט רגיל שאתה מביא הוכחות [...] פה זה היה הכול משחק. זה הכול [...] משחק [...] הכול מכור מראש. ידעו בדיוק מה יפסקו לנו, מה יעשו לנו"⁷².

דבריו אלה של הר ציון דומים מאוד למה שנאמר בהצהרותיהם של אנשי לח"י בבתי הדין בנוגע לחוסר הטעם באימוץ קו הגנה משפטי בהליכים שנערכו בבתי הדין הצבאיים.⁷³ אם כך, דומה כי מדובר היה בתודעה משפטית משותפת שעוצבה לאור הסיטואציה ההיסטורית המסוימת שהתקיימה באותה העת בארץ-ישראל המנדטורית.⁷⁴ לפי תודעה זו, ניתנה משמעות שלילית למשפט בפני בית הדין הצבאי בשל תקנות ההגנה שהייתה הסכמה רחבה לגביהן שהן אינן חוקיות והתנהלותו העוינת והלא-אובייקטיבית של בית הדין וכן בשל הערכים המהותיים הציוניים של ביטחון היהודים בארץ והפרת המחויבות הבריטית כלפי הפרויקט הציוני. תודעה שכזו מבססת את הגרסה של הר-ציון בכל הנוגע לרצונם של הנאשמים. ברם, אין היא, בהכרח, תומכת במניפולציה מצד קריצ'מן במקרה זה, כלומר בכך שהוא הטעה את בגין לגבי רצונם של העצורים. יש אף לזכור כי באותה העת היה קו הגנה משפטי מקובל במשפטים שנערכו לחברי אצ"ל בשל אישומים דומים.

עם זאת, חרף כל היעדר ערך משפטי להליך בבית הדין, לפי הר-ציון, בגין רצה בעורכי הדין: "בכל אופן, הוא [בגין] רצה שזה יהיה מסודר, שזה יהיה יפה, אלגנטי. בגין הוא איש הטקס, הסדר, היופי וההדר"⁷⁵. ייתכן שמצויה כאן המחשה ליחס האמביוולנטי של האצ"ל למשפט ועמו לעורכי הדין: ההכרה מחד גיסא כי אין ערך מעשי בהליך המשפטי ככזה שמגשים צדק בתנאים הפוליטיים ששררו, ולכן החשבת הערך האסתטי גרידא של התנהלות המשפט על ידי עורכי הדין שהיא בגדר עטיפה נאה למסר התעמולתי המועבר לציבור באמצעות ההליך השיפוטי; מאידך גיסא, עצם השימוש בעורכי דין עשוי להיראות כהכרה בהליך, והייתה בכך אף משמעות לעניין השיח הפנימי באצ"ל שראה במשפטיות עצמה ערך כחלק מה"הדר", ולכן לעורכי הדין היה ערך מהותי.⁷⁶

2. פרשת התביעה

המשפט נערך בבית הדין הצבאי בחיפה, בפני הרכב של שלושה שופטים צבאיים בראשות נשיא בית הדין הצבאי בחיפה, מיג'ור סקולפילד (Scholfield) שהיה משפטן.⁷⁷ התובע הצבאי היה מיג'ור ניקולסון (Nicholson). כל אחד מעשרים כתבי האישום כלל החזקה אסורה של כלי נשק ותחמושת ביום 16.8.1945, הוא יום המעצר, לפי שני סעיפים לתקנות ההגנה (חירום),

72 ריאיון עם יהודה הר-ציון, לעיל ה"ש 67.

73 ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 34.

74 על מהותה של תודעה משפטית ראו למשל Susan S. Silbey, *Making a Place for a Cultural Analysis of Law*, 17 L. & Soc. INQ. 39, 45-46 (1992).

75 ריאיון עם יהודה הר-ציון (בנצנברג) (24.5.2004).

76 ראו לעיל ה"ש 46 והטקסט הנלווה אליה.

77 כפי שעלה מתוכנו של הפרוטוקול שנוהל במשפט. שני השופטים האחרים היו בדרגת קפטן וכפי הנראה היו הדיוטות. אין כל אוכור להתערבות מצדם במהלך הדיונים בבית הדין.

1937. העונש המרבי שנקבע לעובר על מי מהסעיפים היה מאסר עולם.⁷⁸ מטעם התביעה הופיעו כעדים עשרים וחמישה שוטרים. התביעה התבססה בעיקר על עדותם של השוטרים מהכוח המשטרתי הנייד (P.M.F) שערכו את החיפוש ומצאו את הפריטים ושבאמצעותם הוגשו הפריטים במשפט.

לאחר שבתחילת המשפט, ביום 18.9.1945, הודיעו הנאשמים באמצעות זליגמן כי הם כופרים באשמה וכך אף עשו מוסקוביץ וגנצוויץ, שלא היו מיוצגים, החלה פרשת התביעה. ראשון עדי התביעה היה מיג'ור ברומפילד (Bromfield), מפקד הכוח המשטרתי הנייד. הוא העיד בחקירה ראשית, על אמצעי הלחימה וספרות ההדרכה שנתפסו בהתאם לנקודות הציון במפה. הוא הוסיף כי בסריקה שנערכה לאחר מכן, הכוחות בפיקודו איתרו במקום שוחות שהיוו עמדות ירי.⁷⁹ בחקירה הנגדית שערך לו זליגמן ניכר בבהירות הניסיון לקעקע כל קשר של הנאשמים לפריטים שנמצאו. זליגמן ניסה לזרוע חשד סביר לכך שאין קשר בין הנאשמים לאמצעי הלחימה שנתפסו הן בשל קרבת בסיסי צבא למקום והן בשל קבוצה אחרת שנעצרה אותו יום באזור בשל החזקת ציוד צבאי שלא כלל נשק. כן הוא ניסה להראות את להיטותם של אנשי המשטרה למצוא אנשים עם ציוד אסור. זליגמן אף הצביע על מחדל בחקירה – המשטרה לא חקרה את עניין הזיקה של הנאשמים לפריטים.⁸⁰

עד התביעה הבא, שיש מקום להתעכב על עדותו, היה סמל וסטלי (Whestley) מהבולשת.⁸¹ עדותו הייתה שילוב בין עדות של עד מומחה לעד מן המניין. הייתה זו העדות המרכזית של התביעה מאחר שהוא היה האיש שעמד מאחורי מבצע תפיסת הנאשמים וטיעוני התובע בהמשך התבססו לא מעט על עדותו. בהתאם לכך, עדותו הראשית וחקירתו הנגדית הן הארוכות ביותר מבין עדי התביעה. וסטלי העיד בחקירה הראשית, כי ערך חיפוש בחפצי העצורים במקום ובין היתר מצא בקבוק המיועד להכנת פצצה, כפי שנמצא בעבר במעבדות לא חוקיות של האצ"ל. בשלב זה, זליגמן התנגד בטענה כי העד אינו עד מומחה לחומרי חבלה, כיוון שהוא חסר השכלה פורמלית בכימיה או בפזיקה. בית הדין דחה את ההתנגדות.⁸² לשאלות בחקירה הנגדית על ידי זליגמן, וסטלי השיב באופן זהיר ושקול. זליגמן התמקד

78 האישומים התבססו על שני סעיפים לתקנות ההגנה (שעת חירום) (תיקון מס' 10), 1937, ע"ר 737 תוס' 2, לפי ס' 8 ג(א) לתקנות: החזקה מבלי רשות חוקית של 4 רימונים ושל בקבוק זכוכית עם מחצית פקק וצלולאיד (חלק מפצצה מופעלת על ידי תומצה). לפי ס' 8 ג(ב) לתקנות: החזקה מבלי רשות חוקית של 2 רובים, 2 מכונות ירייה ו-14 אקדחים באדמות שוני, 201 כדורי תחמושת של 24 גלילים ו-24 חתיכות ג'לגניט, כמות אמונל, כמות אבק שריפה שחור ופתיל, כל זאת ללא "צידוק מספיק" בתרגום העברי בתקנות, ובלשון המקור האנגלי Reasonable Excuse. ראו כתב האישום, מ"ז ח 13 – 31/3.

79 פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 1–3.
80 כך למשל במענה לחקירה נגדית של זליגמן העיד ברומפילד, כי לא שמע אם סמל Whestley או מישהו אחר אמר לו: "Something is here and we must find it" בזמן החיפוש. ברומפילד אף העיד, כי לא היה מודע לכך שבאזור ביקרו הרבה טיילים וזהו אזור של מחנאות. לבסוף הוא העיד כי ייתכן שהנאשמים שהו באזור רק כיום אחד; שם, בעמ' 2–3.

81 על הבולשת (C.I.D.) ראו אלדד חרובי הבולשת חוקרת: ה-C.I.D. בארץ-ישראל, 1948–1920 (2011).

82 פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 13–16.

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

תחילה באופן עריכת חיפוש. הוא ניסה להוכיח שהוא נעשה באופן לא חוקי, כיוון שהנאשמים לא נכחו בו.⁸³ לאחר מכן, עסק זליגמן בזיקת הנאשמים לנשק. וסטלי העיד כי שאל שאלות רבות את הנאשמים ולא קיבל תשובות נכונות, ולכן לא חקר אותם על זיקתם לנשק.

לקראת תום פרשת התביעה נערך ניסיון על ידה להצביע על זיקה של שני נאשמים, שמעון רוטנברג ודבורה שפירא, לפריטים שנמצאו בעקבות חיפושים שנערכו בבתי של שניהם. יש לציין כי לגבי הממצאים שנמצאו בביתה של שפירא, קיבל בית הדין את טיעוני זליגמן לאי-קבילות ולא הסכים לדאותם כראיות במשפט כיוון שהם נמצאו ללא נוכחות בן משפחה של הנאשמת וכי המשטרה טענה שהם שייכים לאחיה שנעצר בשל כך בלטרון. לגבי רוטנברג, קבע בית הדין, לאחר התנגדותו של זליגמן, שמשקלו הראייתי של פתק שנמצאו במעילו ובו הוראות שימוש לאקדח הוא זניח.⁸⁴ לאורך כל החקירות סביב פרשת התביעה, מוסקוביץ וגנצוויץ היו פסיביים. ניכר שהשניים לא שאפו להתערב בצד המשפטי-העובדתי הטכני.

מיד לאחר פרשת התביעה טען זליגמן כי "אין להשיב על האשמה", כלומר שאפילו שניתן להחשיב את ראיות התביעה כמוכחות מעבר לכל ספק סביר, אין בכך להרשיע את הנאשמים ויש לזכותם כבר כעת ללא הבאת פרשת ההגנה. נימוקיו של זליגמן היו עובדתיים ומשפטיים. תוך ניתוח הראיות העולות מהעדויות שנשמעו בפני בית הדין, זליגמן טען כי התביעה שאפה לבסס החזקה רעיונית ("constructive possession") של הנאשמים, כיוון שהפריטים לא נמצאו בהחזקתם הפיזית של הנאשמים כפי שהודו בכך כל עדי התביעה שערכו חיפוש בזירת המעצר. אולם התביעה, לפי זליגמן, כשלה בכך מאחר שלפי דוקטרינת החזקה הרעיונית, לנאשמים היה צריך להיות ידע על הפריטים – דבר שלא הוכח – ובזמן מסוים היו צריכים להחזיק בהם או שהייתה להם שליטה מסוימת עליהם, ואף עניין זה לא הוכח.⁸⁵ זליגמן אף הדגיש כי אין ראייה הקושרת את הנאשמים עם מה מהפריטים. כך למשל לא נעשתה כל חקירת מומחה מכל סוג שהוא בעניין, טביעות אצבעות לא נלקחו ולא נערכו מבחני זיהוי כתב יד. לפי זליגמן, כל מה שהתביעה הסתמכה עליו היה נוכחות הנאשמים באזור. עוד ציין, שכל אחד יכול היה להימצא שם, כיוון שבאזור הרי טיילו רבים. מוסקוביץ וגנצוויץ הודיעו שהם מצטרפים לטיעוניו של זליגמן.⁸⁶

תשובת התובע ניקולסון לטיעוניו של זליגמן התמקדה בניתוח העובדות, שמהמכלול שלהן הוא ביקש לשכנע את בית הדין כי קיימות ראיות נסיבתיות חזקות, המביאות למסקנה

83 במענה לשאלות זליגמן, ציין וסטלי כי בדרך כלל לוקחים את הנאשם עם הכוחות כאשר עורכים חיפוש אך הדבר תלוי בנסיבות. ההחלטה במקרה זה לערוך חיפוש, כאשר הנאשמים נלקחו מהמקום נעשתה מאחר שעשרים איש נעצרו. בעבר כאשר המשטרה אסרה אנשים רבים, ציין וסטלי, המשטרה הותקפה על ידי אנשים אחרים, ולכן במקרה זה הנאשמים נלקחו מהמקום; שם, בעמ' 16–17.

84 עמ' 22–24 לפרוטוקול הדיון מיום 20.9.1945 במ"ז.

85 שם, בעמ' 24.

86 שם, בעמ' 25.

שהנאשמים שהו במקום למטרת אימוץ בכלי הנשק שנמצאו.⁸⁷ זליגמן ביקש מבית הדין רשות תגובה ונענה בחיוב, בניגוד לפרקטיקה הנוהגת באותה העת בבית הדין.⁸⁸ זליגמן התייחס למרבית טיעוני התובע אחת לאחת וניסה מכוח השכל הישר, לסתור אותן.⁸⁹ לאחר הפסקה קצרה, הודיע נשיא בית הדין שיש להשיב על האשמה.⁹⁰

סיכום ביניים מלמד כי עד כה נוהל המשפט כמשפט פלילי לכל דבר ועניין. אף לא ניכרה הטיה ברורה של בית הדין לטובת התביעה. הרי בית הדין פסל ראייה של התביעה (בנוגע לחיפוש בביתה של שפירא) ואפשר לזליגמן זכות תגובה לתשובת התובע לטיעון ההגנה שאין להשיב על האשמה. מנגד, קבלת וסטלי כעד מומחה, בהיותו חלק מהכוח שעצר את הנאשמים הייתה לכאורה בעייתית. פרשת ההגנה, שבה אדון כעת, מגלה את הקו הייחודי שנקטו עורכי הדין במשפט.

3. פרשת ההגנה

בפתח פרשת ההגנה הודיע זליגמן לבית הדין כי לפי הנחיות שקיבל מלקוחותיו, הוא ביקש לזמן שבעה אנשים כעדי הגנה, אך התברר כי אף אחד מאלו לא התייצב. הוא חזר על רשימת העדים המוזמנים, חלקם בעלי עמדות בכירות בממשל המנדטורי ובחברה הארץ-ישראלית וביניהם המזכיר הראשי של ממשלת המנדט, ראש הבולשת ג'ילס,⁹¹ עורך הדין עוני עבד אל-האדי,⁹²

- 87 בין אותן ראיות ציין התובע כי הנאשמים עזבו את המקום במצב רוח טוב כפי שהעיד סמל וסטלי. המסקנה המתבקשת לפי ניקולסון הייתה שמדובר בקבוצה מאורגנת. אנשים חפים מפשע אינם במצב רוח טוב כשהם נעצרים, אם כי הם אינם, בהכרח, מפחדים. שם, בעמ' 25–26. יצוין כי ההלכה בבתי המשפט האזרחיים באותה העת לגבי הוכחת אשמה על ידי ראיות נסיבתיות בלבד נקבעה בפסק דין (1938) *Shwartz v. The Attorney General*, 249 A.L.R. בפסק דין זה שעסק בערעור על הרשעת השוטר היהודי מרדכי שוורץ ברצח, נקבע כי על מנת לבסס אישום ברצח על ראיות נסיבתיות בלבד, כל המסקנות המוסקות מהעובדות המוכחות צריכות להצביע על כיוון אחד בלבד והוא אשמת הנאשם ללא כל ספק סביר.
- 88 טיוטת גוריון, לעיל ה"ש 51, בעמ' 7. בית הדין אף ציין "Without prejudice to future cases"; פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 26.
- 89 כך למשל לגבי מצב רוחם של הנאשמים, טען זליגמן כי ניתן ללמוד מכך דווקא על חפותם. מה גם שהם לא ניסו לברוח; שם, בעמ' 27.
- 90 שם.
- 91 ראש הבולשת ארתור ג'ילס (1899–1960) הצטרף למשטרה המנדטורית בשנת 1938 כקצין לאחר שצבר ותק רב במשטרה הבריטית במצרים ומונה לעמוד בראש הבולשת. בתפקיד זה עד שנת 1946. הוא שלט, בין היתר, בערבית ונחשב בקיא בענייני המזרח התיכון ואיש מודיעין מעולה. ראו חרובי, לעיל ה"ש 81, בעמ' 130, 403–404.
- 92 עוני עבד אל-האדי, היה פעיל בולט בתנועה הלאומית הערבית. הוא היה ממייסדי מפלגת "אל-איסתיקלאל" (עצמאות) שהיוותה סניף מקומי של התנועה הפן-ערבית. הוא ייצג מפלגה זאת במועצה הערבית העליונה בשנת 1936, ובהמשך אותה שנה לאחר פרוץ המרד הערבי הגדול הוא נעצר על ידי הבריטים יחד עם מנהיגים ערבים אחרים והוגלה לזמן מה. במקביל לפעילותו הציבורית עסק בפרקטיקה משפטית והיה אף מרצה בבית הספר המנדטורי למשפט בירושלים. ראו צבי אל-פלג המופתי הגדול 47–48 (מהדורה שנייה, 1990); DONALD M. REID, LAWYERS AND POLITICS IN THE ARAB WORLD 1880–1960 298, 303 (1981).

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

הרב הראשי עוזיאל והרב יהודה לייב פישמן-מימון.⁹³ נשיא בית הדין פסק כי מוכתר שוני גרוס יזומן. לגבי היתר, בית הדין ציין שטרם החליט בנוגע לזימונם. הבקשה לזימון של אנשים רמי דרג, ייתכן שיש בה להעיד לכאורה על קו פוליטי.⁹⁴ אולם במקרה הנוכחי דומה כי התכלית הייתה אחרת ומעשית, לפחות מצדם של עורכי הדין, כפי שנראה בהמשך.

בין 21.9.1945 ל-3.10.1945 נשמעו תשע-עשרה הצהרות מפי הנאשמים. הנאשם האחרון בתורו להצהיר, יחזקאל לרמן, לא עשה כן במחאה על התנהלות בית הדין. תחילה האזין בית הדין בסבלנות להצהרות הנוקבות עד אשר החל להורות לנאשמים להפסיק להשמיען ולא כלל כמחצית מהן בפרוטוקול הדיון.⁹⁵ ההצהרות נועדו לבסס משפטית את הגנת "צידוק מספיק" להחזקת הנשק כדי לקדם אפשרות שבית הדין יקבע כי הנאשמים אכן החזיקו באמצעי הלחימה.⁹⁶ מבחינה תעמולתית הן נועדו להעלות את הצידוק המוסרי וההיסטורי ללחימה בבריטים לפתיחת שערי ההגירה ולהגנה על היישוב. בהצהרות שמצויות בידי לא צוינו מחלוקות עם היישוב המאורגן או חלקים בתוכו חרף ימי ה"סזון" הראשון שהסתיימו זמן קצר קודם לכן. בחלק מההצהרות שנשאו אופי מאשים הציג האצ"ל עקרונות משפטיים כביסוס להוכחת אי-הלגיטימיות של תקנות ההגנה ושל השלטון הבריטי. כמו כן, לפי ההצהרות, הבריטים הפרו את כתב מנדט שניתן לו תוקף לפי המשפט הבינ-לאומי באמצעות יישום חיקוקים שחוקקו לכך.⁹⁷ עם זאת, ההצהרות לא כללו כפירה ישירה של הנאשמים בעצם הסמכות של בית הדין הצבאי.

93 הרב יהודה לייב פישמן. פישמן-מימון (1875–1962) היה מראשי תנועת הציונות הדתית, "המזרחי". הוא כיהן כחבר ההנהלה הסוכנות היהודית משנת 1935 (אך בעת המשפט לפרק זמן מסוים לא היה חבר בה. ראו פרוטוקול המשפט, מיום 10.10.1945, בעמ' 5 (להלן: פרוטוקול המשפט מיום 10.10.1945) ולימים שר הדתות הראשון בישראל. ראו אפרים תלמי ומנחם תלמי לקסיקון ציוני 315 (1982).

94 כפי שצינתי בפרק השני, הלח"י עשה בכך שימוש כדי ליטול יזמה ולמעשה לפי ישראל שייב (אלדד) "לשחק בשופטים" בבית הדין. ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 39.

95 הערה חשובה היא שלא עלה בידי למצוא פרוטוקולים של בית הדין המכילים את ההצהרות, אלא רק את תמצית נשיא בית הדין, לעיל ה"ש 2, המתייחסת אליהן. מהשוואה בין הנוסח בעברית של ההצהרות שבידי המצוי בחוברת שכותרתה "משפט העשרים" נובמבר 1945 גליון מס' 3 חשון תש"ו, מ"ז כ 4 – 1/3/22 (להלן: חוברת משפט העשרים) לתמצית, מתגלה דמיון ברור. על כן אני נאלץ להניח כי ההצהרות הקיימות בעברית הובאו בפני בית הדין. יש לציין כי אף גוריון מסתמך על הצהרות אלו בעברית. ראו גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 97–99, 205–211. מצויים בידיי שלוש-עשרה הצהרות ותמצית הצהרה אחת. מכאן שחמש הצהרות (הצהרות אריה ויברמן, משה לוי, צבי שטיינמן, אברהם טכורש וגדעון הררי) אינן בידיי. כמו כן, קיימת תמצית של הצהרת הלל יצחקי, והיא מובאת בתמצית הנשיא, לעיל ה"ש 3, בעמ' 64–65. עם זאת, לאור הדגשים בספרות האצ"ל לגבי ההצהרות, הרי ההצהרות המרכזיות, מבחינת גיבוש הנרטיב של האצ"ל והשיח המשפטי שלו קיימות בידיי.

96 המתייחסת, כאמור, לסעיפי האישום לפי ס' 8 ג(ב) לתקנות הגנה (שעת חירום), 1937.

97 ראו בפרט בהמשך הפרק את ניתוח הצהרות דוד קירפיצ'ניקוב ויהודה למברגר. כמו כן ראו בהצהרת אמנון מוסקוביץ, חוברת משפט העשרים, לעיל ה"ש 95. לגבי האופי המאשים גוריון ציין: "הם הופיעו במשפט לא כנאשמים, אלא כמאשימים"; גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 96.

מהראיונות שערכתי עלה כי לכל אחד מהנאשמים ניתנה הצהרה, שעליו היה להקריא, וכי כמעט שלא נעשו על ידיהם שינויים בהצהרות.⁹⁸ לפי עדות גדעון ויהודה הר-ציון, ההצהרות נוסחו על ידי מנחם בגין ועל ידי יוחנן בדר, ולפי משה לוי – על ידי בגין.⁹⁹ יש לזכור כי הן לבגין והן לבדר הייתה השכלה משפטית.¹⁰⁰ בגין היה חדור באמונה כי לבריטניה שותפות באשמת שואת יהודי אירופה.¹⁰¹ רעיון זה חזר בכמה הצהרות. שאר התמות המרכזיות שבהצהרות מצויות בפרסומים של האצ"ל ובעיתונות הרוויזיוניסטית של אותה התקופה.¹⁰² הקו המשפטי הקונבנציונלי של ההגנה שמשל בעת פרשת התביעה פונה בשלב זה את מקומו לשילוב בין קו פוליטי שעלה בבירור מתוכנן של הצהרות הנאשמים לבין קו משפטי שעשה בהצהרות שימוש לצורך ביסוסה של הגנת "צידוק מספיק" לנשיאת נשק.¹⁰³ עם זאת, להבדיל ממשפטים עם קו הגנה פוליטי מלא, הנאשמים הקפידו שלא לקשר את עצמם לפרטי

98 כך למשל ברכה שומרון סיפרה כי ההחלטה מי יישא איזו הצהרה נקבעה בהתאם לכישורי הנאשם. לה, כבוגרת תיכון, ניתנה הצהרה ארוכה יחסית. מטרת ההצהרות הייתה להביא את עניין המלחמה של היישוב בבריטים: את בגידתם בכתב המנדט ובהצהרת בלפור, היעדר ההגנה על היישוב ובפרט את עניין שואת היהודים שלא נמנעה על ידי הבריטים ושכעת אף לשארית הפליטה לא נותנים להיכנס לארצם. ראו ריאיון עם ברכה שומרון (בירנבוים) (20.6.2004).

99 גדעון הר-ציון אמר כי הוא ידע על כך הן משיחות שהוא ואחיו יהודה ניהלו ביניהם והן מתוך שהבחין כי הסגנון דמה למה שנכתב בזמנו על ידי בדר בעיתונות. משה לוי אמר ללא נימוק כי ההצהרות נכתבו על ידי בגין. ראו ריאיון טלפוני עם גדעון הר-ציון (בנצנברג) (14.6.2004) ו-20.6.2004; ריאיון עם יהודה הר-ציון (בנצנברג) (24.5.2004); ריאיון עם משה לוי (3.11.2003). השאר אמרו כי אין הם יודעים. ראו ריאיון עם ברכה שומרון (בירנבוים) (20.6.2004); ריאיון עם תמיר פלג (קופ) (20.6.2004); ריאיון טלפוני עם דבורה שפירא-רותם (18.7.2004). ייתכן שההצהרות נכתבו, לפחות בחלקן, על ידי עורכי הדין אך לא מצאתי לכך כל ביסוס במקורות.

100 בגין היה בוגר הפקולטה למשפטים בוורשה. אבי שילון בגין 1913–1992–20 (2007). ד"ר יוחנן בדר (1901–1994) למד בתחילת שנות העשרים משפטים באוניברסיטה בקרקוב. הוא התמחה כסנגור במשפטים פוליטיים. במקביל לקריירה משפטית, בדר היה פעיל בתנועה הרוויזיוניסטית. לאחר שבדר הגיע לארץ בדצמבר 1943 הוא צורף למרכז ועד המורשים של מרכז הצה"ר (ההסתדרות הציונית הרוויזיוניסטית). מפברואר 1944 עד מאי 1944 בדר עבד כעיתונאי ב"המשקיף", עיתונה היומי של התנועה הרוויזיוניסטית. הוא חידש את פעולתו בעיתון זה ביוני 1945 עד למעצרו על ידי הבריטים באוגוסט 1947, ממנו שוחרר רק בתחילת חודש מאי 1948. ראו יוחנן בדר דרכי לציון 1901–1948: אוטוביוגרפיה (תשנ"ט).

101 ניקולס בתל המשולש הארץ-ישראלי – בריטים, יהודים, ערבים 1935–1948–126–127 (1979).

102 כך למשל בדר כתב באותה תקופה כי הבריטים פעלו בזמן המלחמה וגם כעת למניעת הגעת יהודים לארץ-ישראל. ראו המשקיף 6.7.1945. השוו להצהרת למברגר יש לכך ביטוי דומה. השוו להצהרת יהודה למברגר, חוברת משפט העשרים, לעיל ה"ש 95. עם זאת, יש לציין כי הדמיון הוא לא רק למה שבדר כתב, אלא למאמרים מפרי עטם של כותבים אחרים ולמאמרי מערכת שהופיעו בעיתון "המשקיף". כך למשל במאמר מערכת מיום 27.2.1944 השוו להצהרתו של פלג תמיר, חוברת משפט העשרים, שם.

103 לגבי ביסוס הגנה זו לפי הנאשמים עצמם יש לציין כי אמנון מוסקוביץ הבהיר שכל מה שהוא אמר בהצהרתו נועד להראות "צידוק מספיק" להחזקת נשק על ידי הנוער. מענה דומה השיבו למברגר וויברמן. ראו תמצית הנשיא, לעיל ה"ש 2, בעמ' 44, 69, 79.

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

האישומים נגדם.¹⁰⁴ זוהי טקטיקה ייחודית שמהווה חלק חשוב מהטיעון המרכזי שהמאמר מקדם ולפיו משפט "העשרים משוני" היווה ביטוי לשלב מעברי של האצ"ל בין קו סנגוריה קונבנציונלי לבין קו פוליטי מלא, שבו הנאשמים אינם מכירים בסמכות בית הדין הצבאי ואינם מתגוננים באמצעות עורכי דין.

ניתוח ההצהרות מבחינת סגנון ותוכן המשפטי מצביע כאמור על כך שבחלק מהן בלטו היסודות המשפטיים, ובכירי האצ"ל ראו חשיבות במשפט, שכן, כאמור, לא סביר כי יסודות אלו נכתבו על ידי הנאשמים עצמם שהיו חסרי השכלה משפטית. כך למשל בהצהרת דוד קירפיציניקוב נכתב, בין היתר, כי אף אם היה נמצא נשק ברשות הנאשמים הרי אין בכך עברה, אלא מילוי "חובת כבוד" כיוון ש"כל יהודי בארץ-ישראל לא רק רשאי, אלא אף חייב להחזיק נשק להגנתו הוא ולמלחמה בשלטון הדכוי".¹⁰⁵ חובת כבוד זו מהווה ביטוי לערכי המקום ול"הכרת הצדק של החברה הישראלית בארץ-ישראל".¹⁰⁶ בהמשך ההצהרה הדגיש קירפיציניקוב כי קיימת ההתנגשות בין החוק הבריטי לבין "הרגשת הצדק העבריי", וכי זו האחרונה גוברת על החוק הבריטי בשל מקורה בעם עתיק הרבה יותר מהעם הבריטי.¹⁰⁷ ניתן לראות טיעון זה כמבוסס על תפיסה תורת משפטית גרמנית רומנטית-אורגנית או בריטית שראתה במשפט ביטוי לרוחו האמתית של העם ושתאמה את הרקע המשפטי של גורמים מרכזיים באצ"ל.¹⁰⁸

104 עם זאת, אירעו פליטות פה בעניין. הבולטת שבפליטות הפה הייתה של משה צירין. בתגובה לכך שהנשיא במהלך ההצהרה הפסיקו, הוא השיב והנשיא ציטט אותו: "The whole of the defense is that there was some justification for what we did and that is a reasonable excuse"; שם, בעמ' 55. הציטוט שהוא נדיר בתמצית הנשיא, בא כפי הנראה כדי להצביע כי צירין קישר את עצמו לאשמה. הוא היחיד, לפי המקורות שבדקתי, שעשה כן. לאחר סיום ההצהרה, צירין, כפי הנראה, הבין כי נכשל בלשונו והוא הוסיף והנשיא ציטטו: "I also wish to join with the others in our line of defense"; שם, בעמ' 64.

105 דוד קירפיציניקוב "על הכרת החוק העברית" בתוך חוברת משפט העשרים, לעיל ה"ש 95. יצוין כי ההצהרה נשמעה בבית הדין ונכתבה בתמצית הנשיא, לעיל ה"ש 3, בעמ' 29–37.

106 שם.

107 שם.

108 המשפטן הגרמני המוביל בתפיסה זו היה סביני (Savigny). העם הוגדר על ידו כישות תרבותית שניתן למצוא את מהותה לאורך הדורות לאחר הפשטה של תכנים ייחודיים לפרטים המרכיבים אותה. לאותו עם קיים משפט ייחודי משלו שהוא ביטוי לרוח העם ("Volksggeist"). מדובר באידאליזם – עקרונות אורגניים על-זמניים המצויים במשפט הגולמי הפוזיטיבי הכאוטי לאורך הדורות והם ביטוי לרוח העם – לאותה אמת תרבותית שיש למצוא. ראו FRIEDRICH CARL VON SAVIGNY, SYSTEM OF THE MODERN ROMAN LAW 15–16 (1993); M. Reimann, *Nineteenth Century German Legal Science*, 31 B.C. L. REV. 837, 889–894 (1990). יש לציין כי ייתכן שניתן אף לראות באותו טיעון ביטוי לרעיון האנגלי של ה-Ancient Constitution, שלפיו המשפט הבריטי המקורי נוצר אך ורק בבתי המשפט של המשפט המקובל (Common Law). משפט זה הוא שענין בתוכו את המסורות והמנהגים הבריטיים והיווה תולדה וביטוי לעברו של הלאום הבריטי, תכונות אופיו הנאצל, חכמתו וניסיונו. מכאן אף תקפותו הנצחית של המשפט המקובל. ראו J.G.A. Pocock, *The Ancient Constitution and the Feudal Law* 31–40 (1957). עם זאת, כיוון שבדר ובגין לא התחנכו על תפיסה המשפטית האנגלית, ההסבר הנוגע ל-Ancient Constitution, הוא, לכאורה, פחות סביר. בגין קיבל את חינוכו המשפטי באוניברסיטת ורשה

המחשה נוספת לנוכחות הממד המשפטי בהצהרות הייתה בהצהרת יהודה למברגר. אלו ששלחו את השופטים בבית הדין הצבאי, היושבים בממשל הבריטי בלונדון – טען למברגר – הם אלו שצריכים לשבת על ספסל הנאשמים.

למברגר הציג דרישה הנשענת, לדבריו, על אותה דרישה מוסרית להקים בית משפט לשליטי גרמניה הנאצית (כוונתו למשפטי נירנברג, שעמדו להיערך באותו הזמן). זאת, מהטעם שהבריטים היו שותפים לנאצים בהשמדת יהדות אירופה ובלשונו: "בכל ספר-חוקים תמצאו את הסעיף שלפיו יש להעניש לא רק את הרוצח עצמו, אלא גם את שותפו ואת עוזרו, בין אם העזרה ניתנה באופן ישיר ובין אם היא ניתנה באופן בלתי ישיר".¹⁰⁹ להערכת, ניכרת כאן המגמה של היפוך התפקידים, כפי שבאה לידי ביטוי כשנה קודם לכן בהצהרות ארבעת חברי הלח"י. הנאשמים הופכים למאשימים תוך שימוש בהיגיון משפטי. מדובר אפוא בקריאת תיגר של הסדר הפוליטי-המשפטי על ידי האצ"ל.¹¹⁰

עורכי הדין זליגמן וקריצמן פעלו למען המשך השמעת ההצהרות חרף תגובתו של נשיא בית הדין, אשר השתדל לשווא להשיב את המשפט למסלול המשפטי הרגיל. בתחילה, הנשיא ניסה בסיועם כל הצהרה ולעתים במהלכה ליידע את הנאשמים, כי זוהי ההזדמנות היחידה לענות לאשמה. הוא נענה על ידיהם בשלילה, על פי רוב במענה כי זוהי הגנתם.¹¹¹ לבסוף החל הנשיא להורות לנאשמים שלא לשאת נאומים פוליטיים, וכאן החלה התערבות הסנגורים. המחשה לעימות שפרץ בין עורכי הדין לנשיא בית הדין בשל ההצהרות הייתה כאשר הופסק אריה ויברמן, על ידי נשיא בית הדין. או אז התפרץ הנאשם פלג תמיר, לפי הכתוב על ידי גוריון, כלפי בית הדין באומרו:

"ההצהרות [...] הנן חלק מקו ההגנה שבחרנו [...] אנו זכאים לגעת בשאלות פוליטיות, היות וביה"ד הצבאי מתחשב תמיד במצב הפוליטי בארץ כבואו לחרוץ דין. הנה לפני עתון ('ידיעות אחרונות') שבו [...] מאמר הערכה על פסקי

ויוחנן בדר התחנך באוניברסיטת קרקוב, שהיו כפי הנראה אמונות על התפיסה הרומנטית הגרמנית של המשפט. ראו RONEN SHAMIR, THE COLONIES OF LAW, COLONIALISM, ZIONISM, AND LAW IN EARLY MANDATE PALESTINE 84–85 (2000).

109 הצהרת יהודה למברגר "שליטי אנגליה לדין" בתוך חוברת משפט העשרים, לעיל ה"ש 95.
110 בנוגע לאותו היפוך יש לציין את מאמרו של שי לביא המתמקד, בין היתר, בתפיסתה של הנהגת האצ"ל את הוצאתם להורג של שני הסרג'נטים הבריטיים בנתניה בחודש יולי 1947. הנהגת הארגון הצדיקה את המעשה – הבדילה אותו ממעשה ברוטלי של אלימות – על ידי עריכת משפט פורמלי לפי הודעת הארגון. בשידור מחתרתי הוקרא כתב האישום. האישומים בו, בניסוחם המשפטי, היו פרודיה של המשפטים הפליליים שנערכו נגד אנשי האצ"ל. הלשון המשפטית שבתי הדין הצבאיים הבריטיים השתמשו בה נגד אנשי האצ"ל שועתקה נגד אנשי צבא בריטי. לא מדובר היה רק בביקורת פוליטית, מדגיש לביא, אלא גם בטרונספורמציה מושגית שלפיה העונש הבריטי הופך לאלימות והוצאתם להורג של הסרג'נטים מהווה הצדקה. ראו Shay Lavi, *The Use of Force Beyond the Liberal Imagination: Terror and Empire, Palestine, 1947*, 7 THEORETICAL INQUIRIES IN LAW 199, 221–227 (2005).

111 ראו למשל לגבי דוד קירפיצ'ניקוב. תמצית הנשיא, לעיל ה"ש 2, בעמ' 37. לגבי גנצוויך ראו שם, בעמ' 39. את שמואל קמינסקי הנשיא הפסיק פעמיים כדי להפנות את תשומת לבו לכך; שם, בעמ' 41–40.

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

דין קלים יחסית לרוצחים ערביים ופסקי דין חמורים על יהודים שנשאו נשק כדי להגן על עצמם.¹¹²

לפי גוריון, אחרי התפרצות זו פנה הנשיא לקריצ'מן כדי שיעץ לנאשמים לא להמשיך בקו זה. קריצ'מן ביקש הפסקה להתייעצות עם יתר הנאשמים שטרם העידו. לאחר מכן, לפי גוריון, קריצ'מן נשא נאום אשר היה בגדר מענה חריף לנשיא בית הדין.¹¹³ בנאום, בין היתר, נאמר:

"בהתאם לחוק ובהתאם לנהוג גם בבתי דין צבאיים בארץ, זכאי הנאשם לשאת נאום מתא הנאשמים כראות עיניו. ביה"ד חייב לשמוע הכול, ואם דבריו נוגעים לענין או לא – זאת יכול ביה"ד להחליט רק לאחר שמיעת הנאום כולו".

קריצ'מן הוסיף כי לנאשמים אין אמון בבית הדין לאחר שנפסק כי יש להשיב על האשמה וכי "בשום משפט אזרחי לא היתה נופלת החלטה של בית הדין שיש לענות על אשמה שלא הוכחה".¹¹⁴ לגבי ההערה של פלג תמיר, קריצ'מן חזר על הנכתב בעיתון והוסיף: "הנה לפנינו דוגמה של 4 משפטים ו-4 פסקי דין שניתנו על ידי בית דין זה ובהרכב הזה". בתגובה אמר נשיא בית הדין "האם זה טיעון של עורך-דין?".¹¹⁵ מיד לאחר מכן הודיע נשיא בית הדין, לפי גוריון, כי לא ירשום יותר את דברי הנאשמים.¹¹⁶

112 טיוטת גוריון, לעיל ה"ש 51, בעמ' 11 (קיימים שני דפים הממוספרים כעמ' 11. כוונתי לעמוד 11 שנכתב בכתב יד). בספרו של גוריון הציטוט קוצץ בחלקו ונוסח מחדש: "זהו קו ההגנה שאני וחברי בחרנו לעצמנו! אנו זכאים לנגוע בשאלות פוליטיות מפני שפסקי הדין שלכם פוליטיים"; גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 99. לגבי מאמרו של קרליבך, הייתה זו כפי הנראה דעה רווחת דאז. ראו מאמר של בדר "משפטו של אחמד זואאתה" המשקיף 6.9.1945. זואאתה שנחשב לפי בדר לאיש כנופיות מסוכן נדון על ידי בית דין צבאי לשלוש שנות מאסר על החזקת רובה, אקדח, 216 כדורים ו-3 "פצצים". בדר יוצא נגד ההפליה בגזרי הדין בין זואאתה לבין אלו של יהודים שעליהם נגזרים 5, 7, 10 ו-15 שנים בשל החזקת נשק; שם.

113 טיוטת גוריון, לעיל ה"ש 51, בעמ' 11.

114 שם.

115 גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 99–101.

116 טיוטת גוריון, לעיל ה"ש 51, בעמ' 11 (בכתב יד). עניין זה לא מובא במסמכים הרשמיים של המשפט, שהגיעו לידי הנאום של קריצ'מן והעימות סביבו לא אוזכר בתמצית נשיא בית הדין. אף בעיתונות העברית האירוע לא מצוי, אלא נכתב כי התחולל עימות סביב הצהרות יהודה למברגר, אריה ליברמן ומשה לוי. אף הנאשמים שראיינתי לא זכרו התערבות כזו של קריצ'מן. משה לוי אף שהופסק כמה פעמים לפי תמצית הנשיא לא ציין בריאיון עמו התערבות. שאר המרואיינים אף הם לא ציינו התערבות שכזאת. ייתכן שמדובר בפרטים שנשכחו בשל מרחק הזמן של הריאיון מהאירוע. בעיתונות קיים דיווח על התערבות נשיא בית הדין בהצהרת לוי ובהצהרות של נאשמים אחרים. ראו ריאיון עם משה לוי (3.11.2003); "הצהרות פוליטיות נוספות במשפט ה-20 בביה"ד הצבאי" המשקיף 3.10.1945; "נסתיימו הצהרות 20 הנאשמים משוני" המשקיף 4.10.1945. עם זאת, קטעים מהנאום דומים להפליא לתגובות של זליגמן במהלך המשפט (למשל פרוטוקול המשפט מיום 10.10.1945, לעיל ה"ש 93, בעמ' 1–2) ולחלקים מנאום הסיכום שלו (למשל פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 13, 20–23). ניתן ללמוד מהדברים על עמדת עורכי הדין, כי הנאומים מהווים בתוכם יישום של הגנת הצידוק הסביר כנגד האישומים של החזקת הנשק ומנגד על ראיית בית הדין את קריצ'מן (ואולי אף את זליגמן) כמי שחורג מהתחום המקצועי המותר.

לפי גוריון, המחשה נוספת לעימות אירעה לאחר מכן סביב הצהרתה של ברכה בירנבוים אשר הופסקה שוב ושוב על ידי הנשיא. לפי גוריון, קריצ'מן טען: "שאם נאשם עומד על זכותו, בעיקר נאשמת צעירה, אין אב ביה"ד צריך לדקדק [...] בצורה כה חריפה [...]". תגובת הנשיא לכך הייתה: "לא יתכן שעורך דין יזהה את עצמו עם הלקוח בצורה בולטת כזו [נמחק בקו בטיטה הראשונה – והיה זה רמז ולא דק ביותר, על שייכותו של קריצ'מן ל'טרוריסטים אלה']".¹¹⁷ קריצ'מן, לפי גוריון, השיב כי: "אין זו שאלה של הזדהות הסניגור עם הנאשם. זו שאלה של זכות אלמנטרית הנשללת מנאשמים העומדים לדין וצפויים לעונשים חמורים ביותר. אין זה הוגן מצד ביה"ד, ששמע בסבלנות את נאומיהם של הנאשמים הראשונים עד אותה שיחה טלפונית, שאיש אינו יודע את תכנה, אבל הכול יכולים לשער אותו".¹¹⁸ לפי גוריון, קריצ'מן "ניצח" בעימות והנשיא קיבל את הצהרתה של בירנבוים, אולם לא כך היה לפי הכתוב בתמצית הנשיא.¹¹⁹

מה שחשוב לראות בשני העימותים שבין קריצ'מן (או ייתכן שזליגמן לפי תמצית הנשיא במקרה הראשון) לשופט הוא את העמדה המיוחדת של קריצ'מן במשפט. הוא עמד על זכותם של הנאשמים לשאת את הצהרותיהם, למרות אי-הלגיטימיות שבהן אשר ערערה את עצם הקיום של המשפט שבו הוא נטל חלק מקצועי כעורך דין. השופט הבריטי האשימו למעשה בחציית הקווים המקצועיים המוסכמים ובהיעדר ריחוק מקצועי הנדרש והמקובל מהלקוח. היה בכך ביטוי ממשי לסיכון העצמי שעורכי דין ציבוריים-לאומיים מצויים בו בעת התנגשות ישירה עם הריבון, וכן ביטוי לכך שבעריכת דין זו יכולה להביא לידי ביטוי הזדהות עם הלקוח ולא ניטרליות מוסרית ביחס אליו שהיא חלק מהאתיקה המקצועית המקובלת.¹²⁰ אמנם קריצ'מן הכחיש את הזדהותו עם בירנבוים, אולם הערתו – אם נאמרה – שחזקה את התפרצותו של פלג תמיר בנוגע להפליה מצד בית הדין מהווה תמיכה ברורה בטיעון השומט את הלגיטימיות מבית הדין הצבאי. יתרה מזאת, קיימת הבחנה בדברי קריצ'מן (שתחזור על עצמה על ידי זליגמן בפרשה זו) בין מערכת המשפט האזרחית לזו הצבאית. מובעת כאן, אמנם במשמע, חוסר הערכה מקצועית לבית הדין, מאחר שקריצ'מן ביקר את יכולתו של טריבונל זה.

117 טיוטת גוריון, לעיל ה"ש 51, בעמ' 12.

118 גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 102. גוריון טען כי למעשה באותה שיחת טלפון הופעלו לחצים פוליטיים על בית הדין להרשיע את העשרים; שם, בעמ' 99. אין כל סימוכין שמצאתי ממקורות אחרים לגבי אותה שיחת טלפון.

119 בתמצית הנשיא, לאחר משפט הפתיחה בהצהרת ברכה בירנבוים, לא נכללת הצהרתה בפרוטוקול. בירנבוים מוחה על כך בטענה כי זהו קו ההגנה שהיא אימצה, אבל לשווא. היא ממשיכה ובית הדין עוצר בעדה. היא מחתה על כך וביקשה שיירשם בפרוטוקול שהיא הופסקה. הנשיא ציין בפניה שהיא יכולה להמשיך בהצהרתה בתנאי שהיא רלוונטית. היא המשיכה בהצהרה ושוב הופסקה. היא שוב מחתה וביקשה כי מחאתה תירשם בפרוטוקול. לאחר מכן, בירנבוים הודיעה כי היא מצטרפת להצהרות האחרים. הצהרתה לא נרשמה; תמצית הנשיא, לעיל ה"ש 2, בעמ' 81–82. אין אזכור להתערבות של קריצ'מן או זליגמן.

120 על הניטרליות המצופה בייצוג המשפטי ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 20.

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

הנאשם האחרון במספר – יחזקאל לרמן – הודיע כי מאחר שבית הדין הפסיק כמה מקודמיו, הוא מוחה ואינו נושא הצהרה. הנשיא ציין בפניו את זכותו לתת הצהרה רלוונטית כהגנה, ואילו לרמן הגיב: "What is the use if we deny your right to try a Jew in the land of Israel?"¹²¹ דומה שחל כאן דבר והיפוכו. הנאשמים לא הכירו במשתמע בסמכות השיפוט הבריטית ובלגיטימיות של השלטון המנדטורי, אך התגוננו באמצעות עורכי דין וחלק מהגנתם הייתה משפטית קונבנציונלית. זוהי למעשה תמצית העמימות של ההגנה שניהלו קריצ'מן וזליגמן עבור הלקוח – הנאשמים ומפקדת האצ"ל. הלקוח שבתודעה הקולקטיבית שלו כבר שלל את הלגיטימיות הבריטית, ביקש בה בעת להוכיח הגנה משפטית של "צידוק מספיק" לאישום נגדו בהליך משפטי בבית דין צבאי של אותו ריבון.

לאורך כל מה שתיארתי ניכר המתח הרב ששני הצדדים היו נתונים בו. בית הדין הצבאי היה אמור לשמור על מראית פני הצדק במסגרת ההליך, אך התקשה לעשות כן בשל ההצהרות הפוליטיות שהייתה בהן ביקורת נוקבת אף נגד עצם הלגיטימיות של קיומו שלו. אולם כאשר אחד מהנאשמים (לרמן) ביקש לוותר על ההצהרה, ניסה בית הדין לשמור על ההתנהלות הפורמליסטית של המשפט ולשכנעו לשאת הצהרה המתאימה להליך. נראה אפוא שבמשפט שלפנינו הסנגורים, הנאשמים ונשיא בית הדין נעו הלוך ושוב בין הספרה הפוליטית לבין הספרה המשפטית.

לאחר הצהרות הנאשמים, הגיע תורם של ארבעת עדי ההגנה: יעקב גרוס, מוכתר ההתיישבות בשוני, הרב יהודה ליב הכהן פישמן, פרופ' יוסף קלאוזנר ומפקד הבולשת – ארתור ג'ילס. שאר העדים סירבו להגיע.¹²²

מחקירתו של גרוס עלה כי הוא נזהר לא לקשר את עצמו לנאשמים בשל הסיכון למצבו ולהתיישבות שוני כולה. הוא העיד, בין השאר, כי מעולם לא ראה את הנאשמים לפני בוקר המעצר שלהם. הנקודה היחידה בעדותו הראשית שהיה בה, להערכתו, להועיל בביורר לנאשמים הייתה כי היה ידוע לו על אימוני צבא הנערכים באזור.¹²³

עדותו של פרופ' יוסף קלאוזנר כמומחה להיסטוריה יהודית¹²⁴ נעשתה במסגרת ניסיונם של זליגמן וקריצ'מן לבסס את הגנת הצידוק המספיק, אולם היא לא התמצתה בתכלית זו. הייתה זו, למעשה, עדות מומחה שקרא תיגר על עצם הלגיטימיות של משטר המנדט. להערכתו, הזמנת עד מומחה שכזה למשפט פלילי על החזקת נשק והזמנת הרב פישמן שהיה אישיות ציבורית ידועה (ושאדון בהמשך בעדותו) היה בה להצביע על ניסיון לעורר עניין תקשורתי-תעמולתי כחלק מעיצוב קו הגנה משפטי-פוליטי. בתחילת עדותו הביא קלאוזנר את

121 ציטוט המובא בתמצית הנשיא, לעיל ה"ש 2, בעמ' 82.

122 פרוטוקול המשפט מיום 10.10.1945, לעיל ה"ש 93, בעמ' 12.

123 גרוס זכר מקרה אחד שכזה. כחודשיים לפני המעצר של הנאשמים, קצין צבא עם עוד שניים או שלושה הגיעו לאזור והטילו רימונים. החקירה הנגדית לא גילתה ממצאים משמעותיים אחרים מלבד זה שגרוס העלה את הסברה שייתכן שהברזנט שייך לאחת מהמשאיות של נקודת ההתיישבות שלו. שם, בעמ' 2-3.

124 יוסף קלאוזנר (1874-1958) היה פרופסור לספרות עברית חדשה ולתולדות ישראל בימי בית שני באוניברסיטה העברית. קלאוזנר היה פעיל בתנועה הציונית ומקורב לחוגים הרוויזיוניסטים. ראו לקסיקון האישים של ארץ-ישראל: 1799-1948 438 (יעקב שביט, יוסי גולדשטיין וחיים באר עורכים, 1983); תלמי ותלמי, לעיל ה"ש 93, בעמ' 339.

ההתחייבויות הבריטיות: הצהרת בלפור וכתב המנדט. הוא חיווה את דעתו כי ההגבלות הנוכחיות על ההגירה אינן חוקיות, כיוון שלא אושרו על ידי מועצת חבר הלאומים. במענה לשאלת הנשיא, שניסה, כך דומה, להגן על המדיניות הבריטית, השיב קלוזנר כי אינו רואה בקיומה של הגירה יהודית לארץ הפליה שכזאת לרעת התושבים הלא-יהודים מבחינת זכויותיהם האזרחיות או הדתיות ככתוב במדויק בסעיף 2 לכתב המנדט. קלוזנר הדגיש בהמשך כי לנוכח המאורעות בשנים 1920, 1921, 1929 ו-1936, על היהודים להיות, באופן הכרחי, חמושים, חרף החקיקה האוסרת זאת.¹²⁵

מוסקוביץ שאל את העד מהן הזכויות ההיסטוריות של היהודים בפלשתינה? מי תמך במופתי ומה היה תפקידו של המופתי במאורעות? הנשיא לא התיר את השאלות בנימוק שהן אינן רלוונטיות. מוסקוביץ התקומם וטען כי זהו בית דין פוליטי, והדגיש כי השאלות חיוניות לביסוס ההצהרות של הנאשמים. בית הדין לא קיבל את הנימוק. בתגובה הודיע מוסקוביץ כי הוא מסרב לחקור את העד חקירה ראשית.¹²⁶ התרחשות זו מלמדת, לטעמי, על האסטרטגיה המשפטית-הפוליטית של ההגנה במשפט שבמסגרתה מוסקוביץ, כמי שאינו מיוצג על ידי עורכי דין, יכול היה לשאול שאלות פוליטיות שעורכי דין יימנעו מהן במסגרת חקירת עד.¹²⁷ בחקירה הנגדית שנערכה על ידי התובע הצבאי, חזר קלוזנר על כך שאינו תומך ברעיון של כוח יהודי מזוין, הפועל לשם השגת שלטון יהודי בארץ. התובע שאל אם קלוזנר הסכים לגבי ציטוט מאחת ההצהרות ושתאם, לפי התובע, לעמדת הסוכנות היהודית: "I shall not rest until the doors of Palestine are opened or burst open."¹²⁸ מוסקוביץ קם והתקומם נגד השאלה הפוליטית של התביעה.¹²⁹ בתגובה, התיר הנשיא את השאלה בקבעו כי שאלה זו עוסקת בהצהרות ובעניין שהוא רלוונטי להגנה, ומכאן שניתן לראות, להערכתו, הכרה למעשה ולו בעקיפין לעצם הלגיטימיות של אותו קו הגנה. קלוזנר השיב וציין את אסונות "סטרומה" ו"פאטריה" וששת המיליונים שנרצחו,¹³⁰ כיוון שלא יכלו להגיע לארץ.¹³¹

125 פרוטוקול המשפט מיום 10.10.1945, לעיל ה"ש 93, בעמ' 3.

126 שם, בעמ' 4-5.

127 על אסטרטגיה זו ראו לעיל בטקסט הנלווה לה"ש 61-62.

128 פרוטוקול המשפט מיום 10.10.1945, לעיל ה"ש 93, בעמ' 5. יש לציין כי התובע כיוון, קרוב לוודאי, להצהרת מוסקוביץ עצמו וכן לכך שביום 27.9.1945 בכינוס של מליאת הוועד הלאומי וחברי הנהלת הסוכנות היהודית הוחלט, בין השאר, כי "הישוב היהודי מכריז ומודיע שהוא יתנגד בכל כוחו למשטר הספר הלבן [...] עולים יהודים יזרמו לארץ בכל התנאים ובכל הדרכים [...] הישוב העברי יפתח את שערי הארץ לאחיו". ראו "קול הישוב היהודי בארץ" דבר 1 28.9.1945.

129 "It is unfair that one party is not allowed what the other party is permitted". מוסקוביץ התכוון לכך שקודם לכן נשיא בית הדין לא התיר לו לשאול את קלאוזנר שאלות במסגרת חקירה ראשית בנימוק שאינן רלוונטיות. מוסקוביץ ביקש לשאול מהן הזכויות ההיסטוריות של היהודים בפלשתינה? מי תמך במופתי? מה היה תפקידו של המופתי במאורעות? ראו פרוטוקול המשפט מיום 10.10.1945, לעיל ה"ש 93, בעמ' 4-5. הציטוט מעמ' 5.

130 מדובר בשתי אניות שנשא מעפילים וטבעו. ה"סטרומה" טבעה בפברואר 1942 בים השחור כפי הנראה על ידי צוללת סובייטית "הפאטריה" הייתה אניית גירוש בריטית שטבעה בנובמבר 1940 על ידי אנשי ה"הגנה" כדי לנסות ולגרום בה חבלה בלבד ובכך למנוע את גירוש המעפילים שהיו על סיפונה. למעלה מ-900 מעפילים מצאו את מותם בשני האסונות הללו. ראו סלוצקי, לעיל ה"ש 5, בעמ' 152-155, 159.

131 פרוטוקול המשפט מיום 10.10.1945, לעיל ה"ש 93, בעמ' 5.

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

עדותו של הרב יהודה לייב פישמן נשאה אופי דומה לזו של קלוזנר מבחינת תכניה.¹³²
"It is right and duty of Jews of this country to train in arms in order to defend themselves [...] to our greatest sorrow the Government does not protect us [...]"¹³³

במענה לחקירה על ידי מוסקוביץ, העיד הרב פישמן כי מותר לפי המשפט העברי להתאמן בשימוש בנשק למטרת השבת הארץ ליהודים. לדעתו, המהומות ("Pogroms") בשנת 1936 אירעו בשל מחדל של הממשלה, כיוון שלולא התנהלותה הפסיבית והוותרנית הרבה יכול היה להימנע. בשלב זה התערב הנשיא וקבע כי אין זה "צידוק מספיק" שלפיו היהודים צריכים לשאת נשק על מנת להפיל את השלטון הבריטי. זליגמן, שלא הייתה זו חקירתו שלו, התערב והשיב: "The Jews must defend themselves against things that happen under that Regime."¹³⁴ "War against the Palestine Administration may be seriously advanced as such excuse"¹³⁴. ניכר שזליגמן, אשר נחלץ לעזרת מוסקוביץ, ראה במעורבות הבריטית במאורעות מרכיב במסגרת הטעוץ המשפטי של צידוק מספיק. עם זאת, יש להדגיש כי טעוץ זה של זליגמן כוון במובהק נגד הלגיטימיות של השלטון הבריטי. זוהי אינה אסטרטגיה אופיינית לעריכת דין במתכונת הקונבנציונלית, אלא כזו של עורך דין ציבורי-לאומי הנוטה במידה מסוימת לאב טיפוס רדיקלי.¹³⁵ עם זאת, הייתה זו אמירה חריפה יוצאת דופן. כפי שניווכח בהמשך, זליגמן מיתן במידה מסוימת את דבריו ולא זנח את הקו המשפטי, אלא ניסה לשלבו כמסגרת לטיעון פוליטי על ידי כך שמילא, בין היתר, את הגנת "הצידוק המספיק" בתוכן הדברים הפוליטיים שצינינו עדי ההגנה.

העדות האחרונה בפרשת ההגנה הייתה של ג'ילס, מפקד הבולשת. הוא העיד, לפי בקשתו, בדלתיים סגורות.¹³⁶

להערכת, לא הצליח זליגמן להשיג ממנו נימוקים או ראיות לטובת ההגנה.¹³⁷ ג'ילס הסתמך על מעמדו שאפשר לו להסתתר מאחורי מסך של נימוקי סודיות. אף בית הדין, יותר מלכל עד אחר של התביעה, גילה נכונות לאפשר לו לחמוק מלענות באופן שלימד על הטיית

132 כך למשל הוא ציין את השואה היהודית, והוסיף כי לדעתו לממשלה הבריטית היה חלק בכך. לפחות מיליון יכלו להינצל אלמלא הספר הלבן הלא-חוקי. אנשים אלו יכלו לבוא רק לארץ-ישראל; פרוטוקול המשפט מיום 10.10.1945, לעיל ה"ש 93, בעמ' 5-6.

133 שם, בעמ' 6.

134 שם, בעמ' 7.

135 על אב הטיפוס הרדיקלי ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 16-17.

136 גוריון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 106.

137 כך למשל זליגמן ניסה להוציא מג'ילס מידע לגבי התנהלות המשטרה במאורעות 1921 ו-1929. בתגובה, ג'ילס הבהיר כי אין לו כל ידע אישי על מהומות אלו. הוא הגיע לפלשתינה בשנת 1938 ולא וידא מה קרה עד אז. לגבי מה שאירע ב-1936 ובשנת 1937 יש לו מעט מידע ולפיו היו מהומות מאורגנות שערכו בעיקר על ידי קבוצות מאורגנות של ערבים שפגעו בחיים וברכוש. הוא העדיף שלא לענות על השאלה אם קיימת הסתה מאורגנת כיום בכפרים ערביים בארץ. ראו פרוטוקול המשפט מיום 10.10.1945, לעיל ה"ש 93, בעמ' 8-9.

בית הדין לטובת התביעה, כיון שבית הדין פסל שאלות מנחות של זליגמן מבלי שהתובע ביקש זאת. כל מחאותיו של זליגמן לא הועילו בעניין.¹³⁸

ביטוי נוסף להטיית בית הדין היה העימות שפרץ בין זליגמן לנשיא בית הדין במהלך החקירה הראשית של ג'ילס. זליגמן שאל את ג'ילס אם ידוע לו על הרג אברהם שטרן? הנשיא הגיב מיד בכך שאין לכך כל שייכות. זליגמן הסביר: אם יהודים עלולים להיהרג בהיותם לא חמושים, עליהם להיות מוכנים לכל פורענות ועליהם להתאמן בשימוש בנשק. זוהי השקפת הקהילה היהודית בשל המצב הביטחוני החמור. הנשיא נותר בשלו, כי השאלה לא רלוונטית.¹³⁹ לטעמי, בעימות זה יש לשים לב לגישה המעין-ממלכתית של זליגמן, שהביא כביכול את עמדת היישוב כולו. הריגתו של אברהם (יאיר) שטרן נקשרה לזכות ההגנה העצמית של היהודים בארץ כמכלול אחד, חרף היותו של שטרן, לכל הפחות, דמות שנויה במחלוקת ביישוב דאז. בהמשך, בסיכומי ההגנה, פיתח זליגמן היבט זה כדובר של כלל הקהילה היהודית בארץ. יש לציין כי מוסקוביץ ניסה לשאול את ג'ילס לגבי אחריותו של הקצין מורטון (Morton) לרצח יהודים (וכוונתו הייתה בעיקרה לכך שמורטון הוא זה שירה בשטרן), אך הנשיא לא אפשר את השאלה וכן לא אפשר לו להציג שאלות אחרות.¹⁴⁰

4. נאום הסיכום של זליגמן

זליגמן פתח בביקורת נוקבת על טיעוני התביעה וכן בעקיפין על התנהלות בית הדין הצבאי במשפט. הוא ציין כי טען כבר לאחר פרשת התביעה שאין אשמה להשיב עליה. זליגמן גייס במאמציו הרטוריים את העבר המקצועי העשיר שלו באנגליה ובארץ תוך שהוא רומז כי התנהלות בית הדין הצבאי שגויה לעומת בתי משפט אזרחיים באומרו:

“[F]or in all my 24 years of observation and experience of criminal cases both in this country and in England, I have never yet come upon a case where the prosecution has so completely failed to identify the accused persons with the offences charged against them”.¹⁴¹

לפי זליגמן, להגנה היו שני נדבכים בנוגע לאישום עצמו. ראשית, הנאשמים זכאים משום שלא החזיקו כלל בנשק ובאמצעי הלחימה האחרים המיוחסים להם.¹⁴² שנית, וכדי לקדם אפשרות

138 שם, בעמ' 8. יש להבין כי בחקירה ראשית של עד (כלומר חקירה של העד על ידי הצד שזימן אותו) הצד היריב רשאי להתנגד לשאלות מנחות, והתנגדות זו אמורה ברגיל להתקבל ולמנוע תשובה של העד. עם זאת, בשיטה האדוורסרית האנגלו-אמריקנית בצורתה השמרנית אין זה מקובל כי בית המשפט מתנגד מיזמתו ופוסל שאלות שכאלה. ראו Lon L. Fuller, *The Forms and Limits of Adjudication*, 92 HAR. L. REV. 355 (1978).

139 פרוטוקול המשפט מיום 10.10.1945, לעיל ה"ש 93, בעמ' 10.

140 שם, בעמ' 11–12. ג'פרי מורטון היה קצין בבולשת המנדטורית ונודע בהתנהלותו הקשוחה, ויש הטוענים – הידועה לשמצה כנגד המחתרות הציוניות. ראו חרובי, לעיל ה"ש 81, בעמ' 180–185.

141 פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 11.

142 הוא חזר על עיקרי טיעונו משלב "אין להשיב לאשמה", כי לא התקיימו היסודות של ההחזקה הרעיונית; שם, בעמ' 20.

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

שבית הדין יכריע כי הם אכן החזיקו בנשק, ההגנה אף טוענת ל"צידוק מספיק" להחזקה. זליגמן שטח היגיון פרשני ברור, בנוגע למתווה פירושו של "צידוק מספיק", תוך התמקדות באפשרות המשפטית הלגיטימית לתוכן פוליטי לביטוי זה:

"[T]he words 'reasonable excuse' no longer appear in the law since it was recently amended on the 27th September, 1945. They must, therefore, be taken to have had some special meaning, and in fact it is a general rule of law that, if it possible, words must be given a meaning. The law gives us no assistance whatsoever as to the meaning of the term 'reasonable excuse', and we are unable to look to any decisions or other authorities whatsoever [...] *The reasonable excuse in this case is, of course, a matter which can be described as political, but there is nothing in the law which excludes a political excuse from being interpreted as reasonable.* Nor is there anything in the law which limits the degree of such reason or excuse. It may be a very bad law. It may be a most unfortunate expression. But it is the law [...] and it must be interpreted in a criminal case, beneficially to the accused".¹⁴³

להערכת, בדברים אלו מתח זליגמן את גבול הפרשנות המשפטית עד למידת האפשר או אולי אפילו חצה אותו לאור היישום של הטיעון הזה בהצהרות הנאשמים ובהמשך נאומו. יש בכך המחשה לחבל הדק שעליו הוא הילך בין המשפטי המקובל לבין הפוליטי-הרדיקלי. זליגמן ניסה באופן פרדוקסלי לתת לבוש משפטי הגיוני המסתמך אף על שלטון החוק הבריטי למה שמהווה קריאת תיגר על הלגיטימיות של השלטון הבריטי בארץ ועל מערכת המשפט המנדטורית בכלל זה.¹⁴⁴

כעת זליגמן הביא את סיפור המקרה, לטענתו, לפי ראיות התביעה עצמה. לפי זליגמן, מדובר בקבוצה של אנשים צעירים שנמצאה בקרחת יער שבה הם לנו. הם נעצרו מיד לאחר שהתעוררו. נערך עליהם חיפוש ולא נמצא דבר שיפיל אותם. הם הושמו במעצר ונלקחו מהזירה. לאחר מכן, המשטרה ערכה חיפוש באזור שהוא פתוח ונגיש לכול. תוצאת החיפוש שנעשה בהיעדר מי מהנאשמים או אדם חסר פניות או עצמאי מטעמם, הייתה שנמצאו מגוון פריטים. אין דבר ראייתי, הדגיש זליגמן, שהוצג ויכול לקשר בין הנאשמים לבין הפריטים. לא נעשה ניסיון לחקירה משטרית לבדוק מי הם בעלי הפריטים או אם מי מהנאשמים היה בשליטה או החזקה של מה מהפריטים ואפילו לא לגבי מתי הגיעו הנאשמים למקום שבו נמצאו וככלל לגבי תנועותיהם שם.¹⁴⁵

143 שם, בעמ' 14 (ההדגשה שלי – שא"ב). ביום 27.9.1945 התפרסמו תקנות ההגנה (שעת חירום), 1945, ע"ר 1442 תוס' 2, 858 שביטלו, בין היתר, את סעיפי העבירות שעליהן התבסס כתב האישום. אותן עברות נכללו כעת בסעיף 58(3) ללא הגנת הצידוק המספיק. העונש עליהן כלל כעת, נוסף על מה שנקבע בתקנות משנת 1937, אפשרות לעונש מוות לפי שיקול דעת בית הדין.

144 ריאיון עם משה לוי (3.11.2003).

145 פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1.

לכן, לפי זליגמן, סיפור המעשה, לאמתו של דבר, אינו כה תמים. הוא מלמד על קבוצת צעירים חפים מפשע, שהמשטרה רודפת אותם ללא כל בסיס. התביעה ניסתה להוכיח כי כל מה שהנאשמים עשו היה כוונה להשתתף בקורס הדרכה בשימוש במגוון כלי נשק. לפיכך, התביעה ניסתה להוכיח החזקה רעיונית אך עשתה זאת, לפי זליגמן, באופן מעוות.¹⁴⁶ לאור כל זאת, זליגמן בנימה נוקבת כינה את המצב שנוצר: “[H]asty and unwise action by the Police.”¹⁴⁷ בשלב זה הביע זליגמן ביקורת עקיפה על בית הדין הצבאי באמצעות השוואתו עם המערכת האזרחית. זליגמן חזר על כך שבית הדין לא קיבל את טיעונו שאין להשיב על האשמה, וכי “In a civil court of law, this case would have had to stop at that stage, for no civil court would ever entertain such a contention. Had it been a trial by jury, the jury would have stopped the case.”¹⁴⁸ ואולם, כמעט באותה נשימה (וכדי לקדם טיעון נגדי שכזה מטעם התובע או בית הדין), זליגמן היה מוכן להניח, לצורך הטיעון, כי לבית הדין הצבאי מערכת חוקים נפרדים משלו והוא יכול להרחיק לכת מבית משפט אזרחי רגיל. עם זאת, הדגיש זליגמן, עדיין אין לבקש ממנו להרשיע אנשים באישומים כאלו על סמך טענה בלבד ללא ראיות מוצקות, המעידות על כוונה לבצע עברה. בהתאם לכך בחן זליגמן את ראיות התביעה על ידי בחינת דברי עדי התביעה אחד לאחד והגיע למסקנה כי אין בנמצא עד אשר אמר דבר המפליל את הנאשמים.¹⁴⁹

לאחר מכן עבר זליגמן לנדבך השני של ההגנה והוא “הצידוק המספיק”. זליגמן הביא שני מרכיבים: הראשון הוא מצבה החמור של שארית הפליטה היהודית מהשוואה המחייב, בשל התנהלות הבריטים, את הנוער העברי לפעול. המרכיב השני הוא המצב הביטחוני הקשה בארץ-ישראל המחייב הגנה של היישוב היהודי על עצמו. זליגמן פרש נרטיב היסטורי-מוסרי רחב שהתאים לנאום על ידי מדינאי ציוני מיומן באותם זמנים. הוא יצר בדבריו קהילה יהודית סולידרית המצויה בסכנה קיומית בשל מצב הדברים הפוליטי בארץ ובאירופה והלוקחת את גורלה בידיה.¹⁵⁰ יש לזכור כי היה מדובר בזמן קצר לאחר סיום “הסזון” הראשון, אולם הדבר לא מנע מזליגמן להציג את הקהילה היהודית כחזית אחידה למול המדיניות הבריטית.¹⁵¹ מדובר במאמץ רטורי מהוקצע לבסס הגנה משפטית לאור המתווה שהציג זליגמן בתחילת נאומו ולפיו הפרשנות למונח “צידוק מספיק” יכולה וראויה להכיל תכנים פוליטיים. עם זאת, ניכר שהנאום מלמד על השקפתו הרוויזיוניסטית-הלאומית של זליגמן תוך הזדהות עם השקפתם הפוליטית של הנאשמים. היה בכך גם ביטוי המשקף את ההתנהלות של עורך הדין הציבורי-הלאומי בין הספרה המשפטית לפוליטית כאשר זו האחרונה הכילה במידה מסוימת תכנים חתרניים נגד השלטון הבריטי.

146 לפי זליגמן: “[S]ome terrific stretch of reasoning”; ש.ם.

147 ש.ם.

148 ש.ם, בעמ' 14–15.

149 ש.ם, בעמ' 15–18.

150 לגבי היכולת הרטורית המופעלת במקצוע המשפטי ראו למשל Boyd White, *Law as Rhetoric*, *Rhetoric as Law: The Arts of Cultural and Communal Life*, 52 U. CHIC. L. REV 684, 690 (1985).

151 על הסזון הראשון ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 52.

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

זליגמן פתח בקביעה נחרצת: "The life of the Jewish people today, particularly in Palestine, is all politics [...] [T]he position of the Jewish youth of Palestine today is closely bound up with and governed by the terrible tragedy of the Jewish people in Europe",¹⁵² בכך, פתח זליגמן את היריעה והביא לניסיון לעצב מחדש את הקונפליקט המשפטי. לא מדובר לפי זליגמן במקרה בודד של אימון בנשק, אלא בכזה שהתרחש במציאות הפוליטית הביטחונית שבהקהלה מנוהל המשפט. מיד לאחר מכן הביא זליגמן נרטיב ציוני היסטורי של קורות העם היהודי ושיבתו לארצו. הוא תיאר בפני בית הדין כי מזה אלפי שנים היהודים בגולה, נודדים ממקום למקום ברחבי התבל מבלי שהתקבלו באופן מלא. במשך כל אותו זמן הייתה להם רק תקווה אחת שעזרה להם להחזיק מעמד בכל הרדיפות, התקווה שישובו לציון. הם ביססו את התקווה על דברי האל ועל נבואות תנ"כיות, והם חזרו על כך תמיד בתפילותיהם. בדורות האחרונים לא מדובר רק על תקווה, המתבססת על אמונה דתית ותפילות, אלא בהתארגנות של היהודים ליישוב ארץ-ישראל.¹⁵³

זליגמן המשיך בהתוויית הנרטיב הציוני ובתיאור הקהילה היהודית בארץ. בהתבססו על הצהרת בלפור ולאחר מכן על המנדט, זליגמן ציין, היהודים החלו לבנות מחדש את ארץ-ישראל. הם הכינו אותה כראויה למגורים עבור אוכלוסייה גדולה בהרבה.¹⁵⁴ מכאן עבר זליגמן לאירופה. הוא ציין את עליית הנאצים באירופה ועמה הצורך היהודי הגובר והולך להגיע לארץ כמקום מפלט בלעדי מרצח ודיכוי. במקביל לכך, יותר ויותר הגבלות הושמו על ההגירה היהודית עד אשר לבסוף, אמר זליגמן התקבל "הספר הלבן" בשנת 1939 שהיה ללא ביסוס חוקי (וזליגמן הדגיש כי ועדת הפיקוח על המנדט בחבר הלאומים לא אישרה אותו). כהמשך ישיר לכך הדגיש זליגמן כי מדיניות הספר הלבן הביאה לשלילת זכות הכניסה ליהודים ולרכישת אדמות בביתם הלאומי ובכך לתוצאה הבלתי-נמנעת שמיליוני יהודים שיכלו להינצל נותרו למות. ועתה, נותרה באירופה שארית הפליטה במחנות ריכוז שאין לה לפנות אלא לארץ-ישראל. באירופה ממתין לה רק מוות.¹⁵⁵ יש לציין כי תיאור שכזה שיקף נכונה את הלך הרוח שרווח באותם ימים אף ביישוב המאורגן.¹⁵⁶

לאחר הנרטיב הציוני רחב היריעה, חזר זליגמן לשרטט את קווי המתאר של הקהילה היהודית, באומרו כי העם היהודי בארץ ובכל העולם נחוש לעשות כל מה שניתן להציל את שארית הפליטה ולהביא אותם לארץ-ישראל בכל מחיר ובכל אמצעי. בשלב זה קרא זליגמן תיגר על החוק הקיים שמכוחו הועמדו לדין הנאשמים ועימת אותו עם האנושיות והמצפון

152 פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 20.

153 שם.

154 זליגמן ציין כי היהודים הפריחו את השממה והביאו הון ורווחה לארץ. מתנגדי התנועה הציונית בשאיפתם לעצור את התקדמותנו טענו כי הפעילות הציונית פגעה בזכויות האזרחיות ובאינטרסים של תושבים אחרים בארץ. ניכר שזליגמן שלל טיעון זה בציינו כי הערבים רק יצאו נהנים מפעילות זאת. ראו שם, בעמ' 21. היה זה טיעון ידוע ורווח בתנועה הציונית דאז. לביקורת נוקבת על כך ראו למשל ברוך קימרלינג המאבק על הקרקעות: פרק בסוציולוגיה של הסכסוך היהודי-ערבי (1973).

155 פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 21.

156 ראו למשל בעיתון דבר, לעיל ה"ש 128.

היהודיים והוסיף שעימות שכזה עלול, בליט ברירה, להוביל להפרת החוק ולאלימות. היה זה טיעון שגבל לכל הפחות בטיעון פוליטי, כיוון שבבסיסו ניתן להבחין בביקורת נוקבת על המדיניות הבריטית של צמצום משמעותי של האפשרות של פליטי השואה להגיע לארץ.¹⁵⁷ לאחר מכן פנה זליגמן למרכיב השני של "הצידוק המספיק" והוא ההגנה העצמית. זליגמן המשיך ביצירת תמונת המצב של הקהילה היהודית המאוזמת שעל הרשויות לדאוג לאימון אנשיה בנשק בשל סכנת המאורעות.¹⁵⁸ לאור זאת, הטעים זליגמן כי יש להבין את טענת הנאשמים שלפיה: "[I]t is the duty of the Jewish youth of Palestine to train now in the use of arms and further that it is the obligation of the authorities to see that they are trained"¹⁵⁹ לפי המקורות שבדקתי, טיעון זה בדבר אחריות הרשויות לאימון בנשק לא נטען על ידי הנאשמים. מדובר בביטוי – אולי של זליגמן עצמו מתוך תפיסתו הרואיניסטית שדגלה בהקמת כוח צבאי בחסות בריטית¹⁶⁰ – להמשכת ולהעמקת המחויבות הבריטית כלפי המפעל הציוני.

זליגמן סיים את נאומו בניסיון לתת תמריץ לבריטים בכך שעל ידי זיכוי הנאשמים, יעשה בית הדין צדק ובנוסף, יהיה בכך צעד חשוב להשבת האמון של הקהילה היהודית ב"צדק האנגלי", אמון שזועזע קשות בשנים האחרונות.¹⁶¹ זוהי במובהק אסטרטגיה פוליטית של זליגמן, שמתוך היכרותו עם הממשל הבריטי הבין עד כמה חשובה לו הלגיטימיות לשלטונו. אחד ממוקדי הלגיטימציה היה כידוע אמון הציבור במערכת המשפטית הבריטית.¹⁶² מוסקוביץ וגנצוויץ הודיעו לבית הדין שהם מצטרפים לנאמר בסיכום ואין להם מה להוסיף על דברי זליגמן.¹⁶³

5. סיום הפרשה

לאחר נאום הסיכום של התובע שהיה קצר, תכליתי ומאופק בניסיונו להתמודד עם המתווה המשפטי-הפוליטי שהניח זליגמן, ניתנה הכרעת בית הדין.¹⁶⁴ ההכרעה, כנהוג בבית דין הצבאי

157 ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 1. לגבי המדיניות הבריטית של סגירה כמעט מלאה של חופי הארץ בפני הגירה יהודית ראו למשל שאול אביגור "לסיכומו של מפעל ההעפלה" עליה ב' 1934–1948 170 (מרדכי נאור עורך, התשמ"ח).

158 "It is freely being asserted today that even greater disturbances are to come in the near future, and there is [...]"] ; פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 22–23.

159 שם, בעמ' 23.

160 זליגמן היה מקורב לז'בוטינסקי שאמנם נפטר ב־1940 אך עד מותו ראה בבריטים בעלי מחויבות לסיוע בהקמת צבא יהודי בארץ. ראו לעיל ה"ש 45.

161 פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 22.

162 על חשיבות האמון והלגיטימיות השלטונית של האוכלוסייה המקומית בעיני הבריטים, ראו למשל אסף לחובסקי "החינוך המשפטי בארץ-ישראל המנדטורית" עיוני משפט כה 291, 293, 307–308 (2001).

163 פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 24.

164 התובע ניקולסון, בין היתר, עשה שימוש מסוים באחת ההצהרות. חרף הדגשתו כי נאומים פוליטיים אינם רלוונטיים, הוא ביקש ללמוד ממה שנשמע באחת ההצהרות כבעל זהות ייחודית בניסוח לכתוב בעלון שנמצא בסמוך למחנה. ראו שם. התובע לא ציין מהי ההצהרה, אלא רק

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

הבריטי דאז ניתנה ללא נימוקים, ולפיה הורשעו הנאשמים בכל האישומים.¹⁶⁵ לאחר הכרעת הדין נערך דיון קצר על טיעונים לעונש. התובע טען כנגד אופיים של ארבעה מהנאשמים בכך שהם היו מעורבים קודם לכן בפעולות נגד הממשל המנדטורי.¹⁶⁶ זליגמן ציין בתגובה כי כל הנאשמים באים ממשפחות מכובדות. הוא אף טען כי בתיקון האחרון בתקנות ההגנה (חירום) שנערך אחרי תפיסת העשרים קיימת עברה של אימון לא חוקי בנשק שהיא קלה יותר מאשר עברת החזקה, ולכן הוא ביקש להקל עמם לאורה.¹⁶⁷ אף כאן היו שני הנאשמים הלא-מיוצגים פאסיביים: גנצוויך טען כי מה שהיה לו לומר כבר אמר בהצהרתו, ואילו מוסקוביץ הודיע כי הוא מצטרף לטיעונים של זליגמן.¹⁶⁸

ביום 16.10.1945 ניתנו גזרי הדין. ניכר ששיעור שנות המאסר נעשה לפי גיל ומין ולא לפי עדויות האופי. כולם זכו ליחס מיוחד.¹⁶⁹ לאחר הקראת גזר הדין וסיום הדיון, הנאשמים, כמצוין בתמצית הנשיא, שרו את "התקווה".¹⁷⁰

שלושה ימים אחרי המשפט הגיש זליגמן, לפי הנוהל המקובל,¹⁷¹ תזכיר למפקד הצבא בארץ ובו בקשה שלא יאשר את פסק הדין ויורה על שחרור הנאשמים או לכל הפחות יקל

הפנה למוצג תביעה (עלון) מס' 26. כמו כן, כהוכחה להיותם של הנאשמים קבוצה מאורגנת ניקולסון אף הביא את העובדה, כי כל נאשם קישר את הצהרתו עם ההצהרות שנעשו על ידי האחרים; וכן בהופעתם בבית הדין – הייתה צורת מדים לתלבושת שלהם (יש לציין כי הגברים הנאשמים הופיעו לדיון הראשון כשהם חובשים כיפות. ראו "20 צעירים יהודיים בדיון צבאי" ידיעות אחרונות 1.18.9.1945. לגבי תוכנו של צידוק מספיק, התובע טען, מבלי להביא אסמכתאות בעניין, כי עליו להיות בעל משמעות אינדיבידואלית בכל מקרה. הוא אף הבהיר כי הגנה זאת לא מתייחסת לאירועים עתידיים שאולי יתרחשו או לא, אלא למצב חירום של התקפה הממשמשת ובאה בזמן מסוים, ללא אפשרות להזעיק עזרה. ניקולסון הטעים כי דבר לא אירע בשוני שיצדיק כי הנאשמים ינקטו צעדים להגנה. הם לא היו שם למטרת הגנה עצמית, אלא לאימון. לקראת סיום נאומו הדגיש התובע מהי מטרת האימון בשוני: "[T]o assist them to abolish the existing order and to set up a new state. Those are words taken from their own statements". ראו פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 25.

165 שם. אף בפרשת גרונו לא ניתנו נימוקים. ראו בלום, לעיל ה"ש 1, בעמ' 139.
166 התובע הביא רישומים פליליים לשלושה מהנאשמים, למברגר (איום באלימות), לרמן (פרסום ספרות אנטי בריטית) ושטיינמן (הדבקת כרוזים לא חוקיים). הוא אף הביא עד שהעיד על כך שתמיר פלג התרועע עם אנשים שהפיצו ספרות הסתה נגד השלטון הבריטי. ראו פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 25–26.

167 שם, בעמ' 27. מדובר בס' 63 הקובע עונש של שבע שנים. תקנות ההגנה (שעת חירום), 1945, ע"ר 1442 תוס' 2, 858.
168 תמצית הנשיא, לעיל ה"ש 2, בעמ' 96.

169 כל הנאשמים הגברים מגיל 18 ומעלה נידונו ל-7 שנות מאסר. הנשים נידונו ל-3 שנות מאסר. הקטינים ל-3 עד 6 שנים. שם. לעניין המשמעות החשובה של קבלת יחס מיוחד שאפשר קבלת אוכל מחוץ לכלא ולבישת בגדים אזרחיים ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 30.

170 תמצית הנשיא, לעיל ה"ש 2, בעמ' 97; "3–7 שנות מאסר ל-20 הצעירים משוני" המשקף 17.10.1945.

171 על הנוהל המקובל ראו שמואל שמיר תזכיר על בתי הדין הצבאיים, אי"ט חטיבה מ / תיק 4 / מיכל 1.

בעונשם.¹⁷² ניסיונו של זליגמן לא עלה יפה. העשרים ריצו חלק מעונשם והשתחררו בעקבות מאמצים של בני משפחותיהם או פעולת פריצת כלא עכו על ידי האצ"ל.¹⁷³

ד. סיכום: עריכת דין ציבורית-לאומית וייצוג אנשי האצ"ל

ההיסטוריונית לאה טייכר טוענת כי משפט "העשרים משוני" היה דוגמה למשפט ובו קו פוליטי.¹⁷⁴ לטעמי, הניתוח שהבאתי מלמד אחרת. אין מדובר בקו פוליטי, אלא בסניטזה בין קו משפטי לקו פוליטי שהיוותה ביטוי מורכב לתמרון של עורך הדין הציבורי-הלאומי בין הלכות (הנאשמים ומפקדת האצ"ל) לבין הזירה המשפטית דאז. קו ההגנה של נאשמי האצ"ל ניצב בין ארגון ה"הגנה" שדבק בקו הגנה קונבנציונלי ברור עד תום תקופת המנדט הבריטי לבין מחתרת הלח"י שעברה, ככלל, כשנה קודם לפרשת "העשרים משוני" לקו הגנה פוליטי מלא. אחרי הנדבך המשפטי הראיתי הטהור שהביאו זליגמן (וכפי הנראה אף קריצ'מן כעולה מכתביו של גוריון) קיים שימוש בהגנה משפטית, "צידוק מספיק", שזליגמן טען אותה בתכנים פוליטיים, המותרים לפי פרשנותו של זליגמן על ידי המשפט עצמו. זליגמן הביא אפוא באותה פרשה לקריאת תיגר על הלגיטימיות של המשפט עצמו מתוך תוכו, ובתוך כך הוא יצר באופן רטורי קהילה סולידרית המתייחסת לאותה הגנה.

קווים מסוימים בבחינת דמותם ופועלם של עורכי הדין זליגמן וקריצ'מן ראויים להבהרה מהיותם רלוונטיים לטיעון כי מדובר בסניטזה בין המשפטי לפוליטי. מאמציו של זליגמן להבחין בין מערכת השיפוט הצבאית לבין המשפט הבריטי תאמו להערכתי את הרקע שממנו הגיע זליגמן ושבו התעצב. כך למשל התרעם זליגמן בתחילת נאום הסיכום שנשא, על דחיית טיעונו על ידי בית הדין שאין להשיב לאשמה. הוא מתח ביקורת על בית הדין, תוך שהוא רמז כי מערכת השיפוט האזרחית הייתה מקבלת טיעון זה. עניין ההבחנה בין המערכת המשפטית הצבאית לזו האזרחית היה מוטיב אצל זליגמן. הבחנה זאת אף הופיעה בפרשת גרונר.¹⁷⁵ מלבד ההבדלים האובייקטיביים שאכן שררו בין שתי המערכות, בפרט לאור השוני בסדרי הדין, בסוגי העברות ובהכשרה של השופטים, זוהי, להערכתי, הבחנה שביצע זליגמן גם עבור עצמו, כמי שזהותו המקצועית ותודעתו המשפטית והפוליטית כרביזיוניסט המקורב לז'בוטינסקי התבססה על הצדק וההוגנות האנגליים וכן נודע בקרבתו לבעלי תפקידים בממשל

172 התזכיר חזר על עיקריו של נאום הסיכום ופירט את הפגמים שנפלו בפסק הדין, לרבות התנהלותו של בית הדין בנוגע להתערבותו בשאלות מנחות, האיסור שהטיל על שאלות שמצא פוליטיות ואי-היענותו לזמן עדים מסוימים ובכלל זה את הרב עוזיאל. זליגמן בתזכיר למפקד הצבא מיום 19.10.1945, מ"ז ח 13 – 30/3.

173 ריאיון עם משה לוי (3.11.2003). כמו כן, למשל אביו של משה צירין הגיש ביום 2.6.1946 עבור בנו מכתב בקשה להמתקת העונש לנציב העליון אך נענה בשלילה על ידי המפקד הצבאי העליון (GOC). צירין לבסוף שוחרר בפריצת האצ"ל לכלא עכו במאי 1947. ראו מ"ז, ברקת, שרונה ומיכאל צירין לקט ממגירותיו של ד"ר משה חיים צירין ז"ל – לוחם הארגון הצבאי הלאומי, מאסירי שוני ומבורחי כלא עכו (1998).

174 טייכר, לעיל ה"ש 28, בעמ' 95–96.

175 בלום, לעיל ה"ש 1, בעמ' 167–168.

בין קו משפטי לקו פוליטי: עריכת דין ציבורית-לאומית בפרשת "העשרים משוני"

המנדטורי.¹⁷⁶ לכן, בית הדין הצבאי נתפס, לפי זליגמן, כמוסד שאינו מייצג את המשפט האנגלי הלגיטימי. ניתן לשער שבכך הדבר הקל על זליגמן לנקוט קו משפטי-פוליטי בולט. עם זאת, ניתן להסיק כי ככלל זליגמן התנהל כעורך דין ציבורי-לאומי הנוטה לאב הטיפוס המשפטי, שכן גם את תכניו המאתגרים של טיעון "הצידוק המספיק" הקפיד זליגמן להראות כחלק לגיטימי מהמשפט הנוהג.

באשר לקריצ'מן, נוכחנו לדעת, כי התקיים ניגוד מסוים בהערכת דמותו ופועלו על ידי חלק מהנאשמים שרואינו. למול ביטויי הערכה קיימים אף דברי תוכחה.¹⁷⁷ הדבר ממחיש את היחסים המורכבים והטעונים, יחסי "comradeship" שהיו בין קריצ'מן לבין הנאשמים. קריצ'מן היה, כפי הנראה, ממצעבי הקו הייחודי של ההגנה במשפט ואף קישר בין מפקדת הארגון לנאשמים. קריצ'מן, לפי חלק מהמקורות, התגלה במהלך המשפט כמי שפעל בנחישות להבטיח את זכותם של הנאשמים לשאת הצהרות פוליטיות שאינן משפטיות בעליל ולא כמי שפעל כעורך דין החושש מהסיכון המקצועי והאישי עבורו הגלום בכך. להערכתו, פרקטיקות אלו לפני המשפט ובמהלכו, תואמות את נטייתו של קריצ'מן לאב הטיפוס הרדיקלי של עורך הדין הציבורי-הלאומי.¹⁷⁸

פועלם של עורכי הדין זליגמן וקריצ'מן מהווה אפוא ביטוי יפה לעורך דין ציבורי-לאומי הפוסע בין המשפטי לפוליטי ומתמרן בתוך כך בין הלקוח (הנאשמים ומפקדת האצ"ל) לבין בית הדין הצבאי, כאשר גורם ממשי ששיקף את עיצוב אותו הקו ובו זמנית השפיע עליו היה המשמעות המורכבת שהאצ"ל ייחס באותה העת למשפט. כפי שעלה ממהלך הפרשה, מערכת המשפט ותוכני המשפט המנדטוריים, בפרט בכל הקשור לסנקציות שהונחתו על ידי הבריטים כנגד המפעל הציוני, נתפסו על ידי האצ"ל כאמצעי דיכוי שלטוני לכל דבר. בהתנהלותו של האצ"ל במשפט שמצאה את ביטויה הן בהתנהלות חלק מהנאשמים והן בתוכנו של חלק מההצהרות, ניכרת הייתה נטייה ללגלוג ולהסרת מעטה האובייקטיביות של מערכת המשפט הבריטית והחיקוקים המנדטוריים. כחלק מכך, מוסקוביץ, שהיה דומיננטי יותר מגנצווייך, בלט בפרשת ההגנה בחקירות פרופ' קלוזנר, הרב פישמן ומפקד הבולשת ג'ילס ותרם לממד הפוליטי המשפט כפי שתוכנן מלכתחילה.

מנגד, יש להביא בחשבון את הניסוחים המשפטיים בחלק מההצהרות שסביר להניח נקבעו (או לפחות אושרו) על ידי בכירים בהנהגת האצ"ל וכן את ניהול המשפט על ידי עורכי דין. ניגודים אלו מלמדים על תודעה קולקטיבית אמביוולנטית של ארגון ואנשיו ביחס למשפט דאז בארץ-ישראל המנדטורית להבדיל מההתנהלות הברורה יותר של ארגון ה"הגנה" ומחתרת הלח"י. לכן, להערכתו, תוצר פעילותם המשותפת של עורכי הדין, הנאשמים ומפקדת האצ"ל התאפיינו במשמעות מיוחדת במינה בנוגע למשפט בתנאי מאבק מחתרתי לאומי כפי שבא לידי

176 על עניין הקרבה של עורכי הדין הציבוריים-הלאומיים למסדר ראו לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 18.

177 ראו בעיקר את דברי משה לוי, המשבח את קריצ'מן מול יהודה הר-ציון הקובל נגד התנהלותו. פרוטוקול המשפט מיום 11.10.1945, לעיל ה"ש 1, בעמ' 26; לעיל הטקסט הנלווה לה"ש 92-93.

178 נטייה זו גם באה לידי ביטוי משמעותי בפרשת גרונר. ראו בלום, לעיל ה"ש 1, פרק 8.

ביטוי בקו ההגנה במשפט. אומנם האצ"ל עשה שימוש במשפט על מנת להעביר את מסריו העיקריים בדבר הצורך הצודק שבמאבק בבריטים לנוכח המצב הביטחוני בארץ וסגירת שערי הארץ וקרא תיגר על לגיטימיות המערכת המשפטית המבססת מדיניות זו, אולם כל זאת עשה האצ"ל תוך כדי שימוש ברטוריקה משפטית המשחזקת במגרש המשפטי והנותנת לגיטימציה לעצם ההליך. בהקשר זה יש אף לציין כי בית הדין הצבאי עצמו והתביעה דנו במסגרת ההגנה של "צידוק מספיק" בתכנים שהביאה ההגנה מהצהרות הנאשמים ובכך אף העניקו לגיטימציה מסוימת לעמדת ההגנה.

פרשת "העשרים משוני" מהווה פרק מעניין ומשמעותי, בדברי ימיה של "המחלת היורידית".

פרק זה שופך אור על השתלבותם של עורכי הדין הציבוריים-הלאומיים במאבק הציוני בתקופת המנדט הבריטי ובפרט מאפשר בחינה מקרוב של דרכים שבאמצעותן התמודדו עורכי דין עם הצורך לתמרן בין מפקדת האצ"ל והנאשמים לבין הזירה המשפטית.